

# Eva Dušková

Eva Dušková

roz. Freyová

Praha

Česká republika

Rozhovor pořídila: Zuzana Strouhová

Období vzniku rozhovoru: srpen - září 2005

Paní Eva Dušková, rozená Freyová, žije se svým mužem Milanem Duškem, se kterým má dvě děti, v Praze. Je to velice přátelská, pohostinná paní, která se na život dívá s nadhledem a humorem. Navzdory svému židovskému původu a protikomunistickému smýšlení, ji v životě provázelo štěstí a přežila Terezín, Osvětim i Lenzing a během komunistického režimu mohla pracovat ve svém oboru, což nebývalo běžné. Celý produktivní život pracovala jako knihovnice na pražských akademických pracovištích. Přestože je v důchodu a po operaci kyčle, stále pracuje – vede knihovnu Institutu Tereziánské iniciativy. Je věřící Židovka, nicméně ne ortodoxní.

[Rodina](#)

[Za války](#)

[Po válce](#)

[Vzpomínky na dětství](#)

[Zaměstnání](#)

[Náboženský život](#)

[Život od 60. let](#)

[Glosář](#)

## Rodina

Dědeček z tatínkovy strany se jmenoval Julius Frey. Byl nesmírně chápající, dával mi, co mohl, tedy po té duševní stránce. Místo pohádek mi vykládal biblickou dějepravu, takovým velmi zajímavým způsobem. Dovedla jsem u něj sedět hodiny a poslouchat ho. Narodil se 1. dubna 1866 v Dolních Kounicích u Brna. Vystudoval reálku, ale kde přesně, to nevím. Jeho mateřským jazykem byla čeština spolu s němčinou a to proto, že pocházel od Brna. V Brně a kolem Brna se hodně mluvilo německy. Se mnou mluvil jenom česky, ale bylo vidět, že ten základ měl německý. Ale Němec to nebyl, ačkoliv má německé jméno. Josef II. [1](#) dal totiž Židům různé svobody a za to museli přijmout různá německá jména. A slyšela jsem, že snad to jméno Frey nebo Frei znamená svobodný, čili že nebyl v nějakém, řekněme, poddaném postavení.

Kdy z Dolních Kounic odešel do zaměstnání netuším, to se ke mně nikdy nedoneslo. Ani jsem se o to samozřejmě nikdy nezajímala. Zaměstnaný byl u dráhy, jako přednosta, nikde jinde asi ne. Pracoval na různých místech, mezi nimi také v Pardubicích, kde se narodil můj tatínek Viktor Frey, v Dobrovicích u Mladé Boleslavi a určitě ještě někde jinde, ale to už si nepamatuji. Jejich hospodyně Marie mně to sice vykládala, ale já jsem si to nezapamatovala. Pak se s babičkou Hermínou, za svobodna Breitenfeldovou, přestěhoval na penzi do Litomyšle. Babička totiž z Litomyšle pocházela a měla tam v té době ještě maminku a bratra. Její rodina tam vlastnila dosti význačný dům, rohový

renesanční dům naproti radnici, čili uprostřed náměstí. Jejich obývací pokoj byl v místě, kde kdysi bydlel Jiráskův páter German President [German President (1780 – 1895): profesor piaristických škol, známý z „Filosofské historie“ Aloise Jiráska - pozn.red.]. Navíc to byla v celém domě jediná místnost, kde bylo klenutí, křížová klenba. V tom domě žilo několik generací předků mé babičky. Ale v té době se také vdávala maminčina sestra Marie a maminčin otec Rudolf Finger jim dal postavit dům pro dvě rodiny, takovou vilu. A tam bydlela maminka a její sestra, obě s rodinami.

Jak jsem říkala, dědeček s babičkou měli hospodyně, jmenovala se Marie Kučerová. Babička totiž měla silnou cukrovku, takže toho mnoho nezastala. Ta hospodyně, to byla taková moje zachránkyně, protože po válce se mě ujala a o otci, který zahynul v koncentračním táboře, mi hodně vyprávěla. Služebná byla i v rodině mých rodičů. Bylo jich u nás zřejmě několik, ale já si pamatuji pouze na Anču. Ta měla u nás takový pokojíček. O mě se starala maminka, služebné měly na starost spíše úklid a praní prádla. Maminka i vařila.

Jestli byl dědeček z tatínkovy strany v armádě, to Vám neřeknu, protože dědečka z tatínkovy strany si pamatuji pouze v železničářské uniformě. Tedy pamatuji si na fotografie v železničářské uniformě. Ale o válce se tam, alespoň co si pamatuji, nemluvalo. Ale zdá se mi, že v první světové válce byl. Maminčin tatínek tam byl zcela jistě. Ve druhé světové válce dědeček zemřel a to 28. dubna 1943 v Terezíně [2](#), kam odjel s litomyšlským transportem 2. prosince 1942. Zemřel na stáří a prostatu, samozřejmě špatně léčenou.

Dědeček pocházel ze šesti sourozenců. Bylo to, tuším, pět bratrů a jedna sestra, Anna. Ta se nevdala, zůstala v Dolních Kounicích u Brna v té jejich rodné chaloupce. Byl to takový domeček, kde byl jeden parádní pokoj – takový veliký, snad poněkud lépe zařízený – pak jeden malý pokoj a černá kuchyň. Žádná větší usedlost to nebyla, měli jen krásnou, meruňkovou zahradu. A tam v těch stísněných prostorech vychovali dědečkovi rodiče šest dětí. Nic víc o dědečkových rodičích nevím, jen, že dědečkův tatínek se prý živil půjčováním peněz. O vzdělání té Anny Freyové, ani o její zaměstnání, jsem se nikdy nezajímala a co si pamatuji, nikdy nikde se o tom nemluvalo. Žila sama v oněch Dolních Kounicích, děti neměla. Občas v průběhu roku jezdila k dědečkovi a babičce a my jsme za ní jezdili na prázdniny. To bylo takové nejoblíbenější místo našich výletů. Protože bychom se tam všichni nevešli, tak jsme bydlívali v blízkém hotelu. Anna byla taková typická stará panna, ale velice hodná. V tom parádním pokoji měla hrací obraz, který mně, když jsem byla moc hodná, pustila. Co na něm bylo, to nevím, byl to prostě nějaký obraz, zřejmě se to natáhlo a ono to hrálo. Také si pamatuji, že jsme se chodili koupat do blízké řeky a že jsem si tam hrávala s místními dětmi, sobota nesobota [religiózně židovské zákony zakazují počas soboty, šabat, základných 39 pracovních činností, ktoré sú zahrnuté do Talmudu, a ostatné činnosti, ktoré sú od nich odvodené. Medzi ne patrí napríklad aj plávanie – pozn. red.]. A protože tatínek měl v té době už auto, tak nás někdy naložil a vzal do Brna. Anna zahynula v Terezíně, ale kdy, to Vám z paměti neřeknu, to by se dalo zjistit v Terezínské pamětní knize.

Nejmladším dědečkovým bratrem byl Josef, ten žil ve Vídni – z Brna je to kousek, zřejmě tam odešel za prací a už tam zůstal. Jeho syn Michael, mimochodem, žije dosud ve Švédsku. Kdy se Josef narodil, nevím, a už se toho nedopídím. Ale pamatuji si, že zemřel na dědečkovy narozeniny, 1. dubna. Ale rok už taky nevím, zřejmě na začátku války nebo těsně před jejím začátkem. Jakou práci ve Vídni měl, to nevím, já jsem ho nikdy neviděla. Josef byl ženatý, jméno jeho ženy neznám, jen vím, že se narodila v Osvětimi, to prý bývalo docela slušné městečko v Polsku. Měli spolu dva syny, jeden, který již umřel, byl asi tak ve věku mé maminky Markéty Fingerové – ta byla rozená

1909 - a jmenoval se Eli. Zřejmě jako Elias. Ten mladší, který je ročník 1922, se jmenuje Michael a žije ve Švédsku. Tam se dostal velice zajímavou cestou. Dědečkův bratr Josef se nějak zamíchal do politiky a když byla Schuschnigg aféra [3](#) ve Vídni, což byl nějaký politický převrat, tak on na to nějak doplatil. Ale to jsou pouze dětské vzpomínky, po válce už mně o tom nemohl nikdo nic říct. Josef brzy ovdověl, zůstal sám se dvěma syny a nakonec spáchal sebevraždu. Jeho starší syn, Eli, emigroval, zřejmě do Palestiny. Toho mladšího, tehdy patnáctiletého, dali do Litomyšle k dědečkovi a babičce. Rodina se pak zkrátka rozhodla, že aby mu zajistila život a existenci, tak ho pošle do Palestiny za bratrem. Jenže on se po celou dobu války s bratrem nesetkal - přestože se vzájemně hledali, nenašli se. Přestože byli oba ve stejné armádě, anglické armádě a oba bojovali u Tobruku [4](#). Teprve když byl konec války, přišel tehleten Michl - tak jsme Michaelovi říkali - služebně do nějaké vojenské kanceláře, ale kde to bylo, nevím, a tam uviděl svého bratra. Teprve tehdy se setkali. Michael pak někde na nádraží potkal svou budoucí ženu, která také pocházela z Vídne a kterou rodiče zachránili tím, že ji poslali do Švédska. Jak to bylo přesně dál, nevím, myslím, že se oba vrátili do Palestiny, zřejmě za její rodinou. Ale potom tam měli dvě děti a to jedno dítě nějak nesnášelo tamější klima, takže vzhledem k tomu, že už byla zvyklá žít ve Švédsku, přestěhovali se tam. Michl tam byl zaměstnaný u novin, ale myslím, že tam dělal spíš nějakou podřadnější práci. Myslím nějakou administrativní.

Ve Vídni žil ještě další dědečkův bratr, Arnold. Na něj si pamatuji z Terezína, on i jeho žena tam na mě byli velice hodní. Co ve Vídni dělal, nevím, ale myslím, že to tam nijak daleko nepřivedl. Do Terezína šel tenkrát s vídeňským transportem i se svou manželkou. O ní nevím vůbec nic, ani její jméno, jen že byla moc hodná. Já jsem je poznala prakticky, až když chodili navštěvovat do nemocnice tatínka. Když už tatínek končil svůj život. Myslím, že to byla Rakušanka, protože se s ní mluvilo pouze německy. Ani nevím, jestli měli nějaké děti. Jeho manželka ušetřila nějaký kousek chleba a ještě nějaký lógr nebo něco takového a udělali mně z toho k narozeninám - no, ne dort, ale takový zákusek. Což mě velice potěšilo. Takže to byl můj favorit.

Pak tu byl ještě jeden bratr, ten žil v Praze. Ale jak ten se jmenoval, to nevím. My jsme se s těmi pražskými moc nestýkali, jen občas, když jsme byli v Praze, jsme je byli navštívit. Jestli oni byli někdy v Litomyšli, to nevím. Myslím, že to byl obchodník a že měl dceru nebo snad dvě dcery, které emigrovaly někam do Skotska. Ale neznám jejich jména, z jejich osudu neznám nic. Asi byl i v Terezíně, ale o něm opravdu nic nevím. A myslím, že dědeček měl ještě jednoho bratra, ale o něm nevím vůbec nic.

Babička z otcovy strany se jmenovala Hermína, rozená Breitenfeldová. Narodila se 12. září 1875 v Litomyšli. Zahynula 15. prosince 1943 v Osvětimi, kam jela prosincovým transportem. Babička byla moc hodná, ale byla takový trochu nevýrazný typ. Mám dojem, že jsem po ní. A na rozdíl od dědečka neuměla vykládat pohádky. Jaké vzdělání měla, to nevím, a co se zaměstnání týká, asi byla v domácnosti. Potom však vedla svému svobodnému bratrovi, strýčkovi Karlovi, obchod s látkami v Litomyšli, v onom domě. Strýček Karel byl totiž bohem, zpěvák, a věnoval se spíše zpívání než obchodu. Takže tatínkova maminka byla v podstatě obchodnice, i když špatná obchodnice. Lidem dávala na dluh a nikdy to nechtěla splácet. Prý: „Dáte mně to, až budete mít.“ No, myslím, že většinou už nedávali.

Ten obchod s látkami, jak jsem říkala, patřil jejímu bratrovi Karlovi, ale ten se mu moc nevěnoval. Neslušelo se, aby se dítě z dobré rodiny věnovalo profesnímu zpívání. Takže alespoň navenek byl obchodníkem - to byly takové móresy tehdejší doby - ale ve skutečnosti byl členem a zřejmě

sólistou pěveckého sboru Vlastimil, které hrálo v litomyšlském divadle a zřejmě i jinde, ale to nevím. Strýček Karel zemřel, když mně bylo osm let, tj. ještě před válkou, ve třicátém osmém. Také zpíval v Daliborovi roli žalářníka, když v Litomyšli Národní divadlo Dalibora provozovalo. Dá se tedy asi říci, že musel být dobrý zpěvák, prý ano.

Co se židovství týče, naše rodina, hlavně z otcovy strany, byla nábožensky založená, věřící. Ne snad ortodoxní, jak se to teď tady [v Praze] propaguje k mé, jaksi, nelibosti. Většinou šlo o Židy asimilované, kteří ale svou víru praktikovali.

Můj dědeček byl velmi nábožensky založený a jeho sourozenci také. Například jeho sestra Anna, ta, co bydlela v Kounicích u Brna, velice dbala na dodržování svátků a všech těchto věcí a dokonce byla velice pyšná na to, že náš rod pocházel z rodu kohanim [kněží, členové kmene Levi, potomci Árona a jeho synů, kteří byli pověřeni prováděním posvátných rituů ve stanu úmluvy a Chrámu, hebrejsky kohen, kohanim – pozn. red.]. Jednou mně řekla: „Evičko, pamatuj si, že ty jsi princezna.“ To je jediné, co si pamatuji, že mi řekla. Silně věřící byl i otcův bratr. Vzhledem k tomu, že sám neměl rodinu, tak svátky slavil s námi. Dědečkova rodina byla vůbec dosti nábožensky zaměřena, u jeho rodičů, v těch Kounicích u Brna, se, pokud vím, ještě držela košer strava a zřejmě měli i dvojí nádobí [5](#). Ale nijak viditelně oblečením se od nežidovského obyvatelstva neodlišovali, i oni, byť nábožensky cítící, byli velmi asimilováni. Navíc kipa se snad tehdy ještě ani nenosila. Ovšem klobouk, ten on nosil na hlavě samozřejmě stále.

Dědeček s babičkou si nikdy nevybírali přátele jen mezi Židy. Navíc můj velmi zbožný dědeček každou sobotu odpoledne hrál taroky s panem katechetou Letfusem. Rozhodně se nijak nesnažil jeden druhého přesvědčovat. To znáte ten vtip: Pan farář se ptá pana rabína: „Kdy si konečně ochutnáte kousek vepřového?“ A on řekne: „Na Vaší svatbě.“

Naopak v mamčině rodině se židovství praktikovalo jen vlažně. Řekla bych, že dědeček i babička z mamčiny strany chodili do synagogy ze společenských důvodů, u nich jsme svátky nikdy neslavili. Pokud vím, ani nikdy nezapalovali šabatové svíčky. O Bohu jsme se tam také nikdy nebavili. A myslím, že ani babiččin bratr Karel nebyl nijak nábožensky založený. Tam ale nemohu říci ani tak, ani onak. Sama maminka byla nábožensky vlažnější než tatínek. Například mě klidně nechala psát v sobotu [religiózně židovské zákony zakazují počas soboty, šabatu, základných 39 pracovných činností, ktoré sú zahrnuté do Talmudu, a ostatné činnosti, ktoré sú od nich odvodené. Medzi ne patrí napríklad aj písanie – pozn. red.]. Všetech náboženských obřadů se zúčastňovala spíše z pocitů morální povinnosti a ne zas až tak z přesvědčení. Její sestra Marie s manželem chodili do synagogy taky spíše ze společenských důvodů, aby si společensky nezadali. Dokonce si pamatuji, že se můj strýc, Otto Sgall, jednou velmi rozčílil, když ho volali k Tóře. Zřejmě nechtěl nebo neuměl Tóru číst a nechtěl si zadat, protože on se jako pan továrník cítil společensky velmi na výši. On byl totiž majitelem velkoobchodu s textilem.

Dědeček z mamčiny strany se jmenoval Rudolf Finger. Narodil se 26. února 1877 v Kozolupech na Plzeňsku. Jeho mateřským jazykem byla němčina, protože byl od Plzně. Tam bylo zvykem mluvit německy. Ale pravděpodobně se považovali za Čechy. Mám dojem, že při sčítání lidu v roce dvacet devět nebo třicet [sčítání lidu v roce 1930 – pozn. red.], se hlásil k české národnosti. Se mnou mluvil česky vždycky. On byl jediný, o kterém bezpečně vím, že bojoval v první světové válce, ale netuším kde nebo kdy, ani nic bližšího. Dědeček byl na rozdíl od tatínkova tatínka, který byl úředník tělem a duší, obchodník tělem a duší. Byl to vyučený obchodník s kuchyňským a železářským

zbožím a živil se jako obchodník – měl železářství. Nějakou dobu žil v České Lípě, kde se narodila maminka a její sourozenci. Asi se mu tam tenkrát naskytla nějaká možnost obchodu. Zanedlouho se však stěhovali zpět do Litomyšle. Nevím, jestli se jim v České Lípě dobře nevedlo, nebo proč, prostě tam nějakým způsobem nebyli spokojení. Stěhovali se rozhodně ještě dlouho před penzí, protože ten obchod v Litomyšli měl ještě do začátku války, než mu ho zabrali. Když vypukla druhá světová válka, šel dědeček i s babičkou zářijovým transportem (1943) do Terezína, alespoň myslím. No a oba skončili 7. března 1944 v Osvětimi.

Dědeček Rudolf měl několik sourozenců. Vím, že existovala nějaká teta Emily a určitě ještě někdo, ale oni žili až tam někde na Plzeňsku, což bylo dost daleko.

Babička z matčiny strany se jmenovala Irma Fingerová, rozená Ledererová. Narodila se 23. května 1884 a zahynula společně s dědečkem v Osvětimi onoho 7. března 1944. Narodila se zřejmě v Litomyšli, protože ta větev byla jaksi v Litomyšli hloubkově zarostlá. Po přeslici. Jejím rodným jazykem byla čeština, tam zase všichni mluvili česky, i když německy samozřejmě všichni uměli. Celou dobu žila v Litomyšli, kromě těch několika let v České Lípě, které tam strávila se svým mužem a kde se narodila má matka. Babička byla na vychování v klášteře, ačkoli byla samozřejmě také Židovka. Brzy totiž ztratila otce a o ni a o dalších pět dětí se musela starat moje prababička se svou bezdětnou sestrou. Irmu tedy daly jako nejstarší dceru do kláštera na vychování. Nevím kam, jen vím, že se tam naučila různé krásné ruční práce a vedení domácnosti. Pletla, vyšívala, háčkovala, síťovala a nevím, co ještě. Jestli se jí tam nesnažily vstřípat i něco z křesťanství, to netuším, mě to tenkrát totiž nezajímalo. Mimochodem tahle moje babička byla velmi, velmi inteligentní a měla známost s nějakým lékařem. Ale tenkrát si ho nesměla vzít, protože jeho matka nedovolila, aby se s babičkou oženil. Babička byla totiž z celkem chudého prostředí a nedostala žádné věno. Proto si dědečka v podstatě vzala jako z nouze ctnost.

Dědeček byl velmi přísný a autoritativní, myslím že v něm zůstalo něco z vojáka a babička to prostě snášela. Také byla mimo jiné nesmírný psycholog. Pamatuji se na jednu epizodu, kdy nějak na začátku války si museli rodiče toho mého bratránka Milánka Sgalla odjet vyřídit nějaké vízové nebo jaké záležitosti, zřejmě do Prahy. Prostě, když měl Milánek 5. května narozeniny, nebyli tam. Babička Irma to vyřešila tak, že s ním šla do obchodu a něco mu koupila, nějaký dárek, ale jaký, to už nevím. Ale aby mi to nebylo líto, tak mně nějakou maličkost taky koupila. Jenže dědeček byl velice šetrný a babičce vyčínil, proč mi něco kupovala, když nemám narozeniny. Myslím, že to vystihuje mentalitu těch dvou lidí.

Jak jsem říkala, babička Irma pocházela ze šesti dětí, z nichž ona byla nejstarší. Měla dva bratry, Jana a Karla, a tři sestry Zdenku, Terezii a Olgu. Všichni zemřeli v Osvětimi, data by se dala zjistit v Tereziánské pamětní knize.

Strýček Jeník – tak se mu říkalo, maminčin bratr Jan byl Jenda a babiččin bratr Jan byl zase Jeník. Byl to invalida z první světové války. V Litomyšli měl spolu se svou ženou Růženou obchod s konfekcí. Byli však bezdětní. Moc si však na ně nepamatuji, ačkoliv jsme bydleli v Litomyšli na stejném podloubí, neboli na podsíni, a chodívali jsme se navštěvovat. Možná jsme i jezdili na společné výlety, v té rodině totiž byly dobré, pevné vztahy.

Teta Zdeňka byla vdaná, ale bezdětná. Říkalo se cosi o tom, že její manžel – Maďar Dezső Adler – byl nakažen, takže nemohli mít děti.

Nejmladším bratrem byl strýc Karel, říkalo se mu Karílek. Ten bydlel se svou sestrou Olgou – ta zase byla nejmladší sestrou – v Žamberku, kde měli nějakou výrobu textilu. Bydleli tam vlastně na jednom pozemku ve vedlejších domech. Strýc Karel byl ženatý a měl syna Františka, který byl mnohem mladší než já. Tomu se říkalo Áťa. No a Olga měla tři dcery – Vlastu, Věru a Evu. Vlasta skončila se svým chlapečkem Petříčkem v Osvětimi. A Věra a Eva přežily, a to velmi kuriózním způsobem.

Věra byla tehdy vdaná, ale nevím už za koho. Eva byla svobodná, ale seznámila se s chlapcem jménem Freda, neboli Alfréd. Ti všichni šli společně do Terezína. V Terezíně si Eva toho Fredu vzala a přišla do jiného stavu. Věřin manžel odjel do Osvětimi a zřejmě tam zahynul. Věra šla za ním, ale již ho nikdy neviděla. Do Osvětimi šel později i Freda a Eva, ta chtěla být s ním. No, ale když tam přišla, tak na ní Mengele poznal, že je gravidní a okamžitě ji poslal na druhou stranu komína, jestli znáte tenhle termín, neboli do plynu. Eva byla velice fyzicky zdatná, tak ten „komín“ přeskočila a čirou náhodou se dostala dohromady s Věrou, která tam již byla. Potom byly převezeny – bylo jich pět děvčat – do pracovního tábora Merzdorf [pořsky Marciszów, obec v Dolnom Sliezku. Počas 2. svetovej vojny sa v Merzdorfe nachádzala jedna z pobočiek koncentračného tábora Gross Rosen. Tábor bol oslobodený 8. mája 1945 – pozn. red.]. Těsně předtím, než se jí narodil chlapeček, Tomík – to bylo 20. března 1945 – přišel do Merzdorfu Mengele a zeptal se jí: „Proč ses nepřiznala, že jsi gravidní?“ A ona na to: „Já jsem to nevěděla“. No, ale pochopitelně, že to věděla. V Merzdorfu se prý narodilo několik dětí a žádné z nich nepřežilo – kromě tohoto Tomíka. Když se narodil, tak si každá z těch pěti děvčat utrhla kus ze svých šatů a do toho ho zabalily. Narodil se někde v umývárně nebo ve chlívě, něco takového, to už nevím přesně. Když byl konec války, tak Němci odešli a přišla tam Rudá armáda. Ovšem ta děvčata z nich měla strach, tak toho chlapečka sebrala a šla celý den pěšky, až večer přišla k nějakému statku, k nějakému opuštěnému stavení. Tam prý nebylo dole vůbec nic a nahoře v prvním patře byl dětský kočárek s dětskou výbavičkou. No, to snad ani nebyla náhoda, to byl spíš zázrak. Takže chlapečka do toho okamžitě oblékly a s kočárkem odjely pěšky zase směrem k domovu. Když se dostaly až do Žamberka, tak tam už nastoupili k moci komunisté a nechtěli je ani pustit do jejich původního domu, místo toho je nastěhovali do takového malého přízemního domečku. Shodou okolností se vrátil také ten Evin muž, Freda, a jeho bratr Egon, který byl svobodný, a spolu s nimi i jejich matka. Věra už věděla, že se její muž nevrátí, s tím Egonem se do sebe zamilovali a vzali se. Ale s těmi komunisty měli hrozné problémy, bylo to dost napínavé. Odřezali jim vodu, odřezali jim telefon a ještě se prý rozhodli, že když se dítě vlastně narodilo v Německu [v čase narodenia Tomíka patrilo Merzdorf k nemeckej ríši – pozn. red.], čili je to německý státní občan, takže je nutno ho odsunout [6](#). Dalo jim mnoho práce, než se z toho nějak dostali. Mezi tím se Evě v sedmačtyřicátém narodil ještě syn Petr. No, nakonec se rozhodli, že chtějí odejít někam co nejdál od naší republiky. Nejprve emigrovali oni, do Austrálie, zatímco babička těch mládenců, Anna Jelínková, bydlela nějaký čas u nás. Potom odjela za nimi. Mimochodem, obě děvčata, Eva i Věra, odjížděly do Austrálie už gravidní a v Austrálii se potom každé narodilo ještě jedno dítě. Kromě Fredy dodnes všichni v Austrálii žijí, blízko Melbourne. Alespoň doufám, už dlouho jsem od nich neslyšela žádnou zprávu. A z Tomíka se stal doktor přírodních věd a založil v Austrálii rodinu.

Poslední babiččinou sestrou byla Terezie, té se říkalo Teruša. Teruša byla dvakrát vdaná, přičemž poprvé ovdověla. O jejích manželích ale nevím nic. Z prvního manželství měla dceru Lily a z druhého manželství syna Arne. Všichni zůstali v Osvětimi.

Moje maminka s tatínkem bydleli od dětství na stejném podloubí, či lépe na stejné straně podloubí, kterému se v Litomyšli říká podsín. Moje maminka se seznámila s mým tatínkem, když mamince bylo pět a tatínkovi třináct. Maminka si chodila hrát do sousedního krámu s holčičkou, která měla bratra, s nímž kamarádil můj tatínek. Ona byla Anička Ježková, on František. Ti Ježkovi měli pekařství a maminka si s tou Aničkou, která byla hrbatá, hrály na pekařských válkách. No a přišli tam ti mládenci, mladí muži, že, už třináctiletí, a chtěli zaujmout palebné postavení na těch válkách. Na tu Aničku, hrbatou chudinku, si nikdo netroufl, a tak se můj tatínek seznámil s mojí maminkou slovy: „Jedeš, ty parchante, z toho válu dolů“. Maminka asi nebyla daleko odpovědi, protože byla vždycky velmi pohotová. Ale její odpověď už jsem od nikoho nikdy neslyšela. Mimochodem z mého tatínka vyrostl velice noblesní pán.

V roce 1928, tuším, jel dědeček s tatínkem slavit seder k tomu strýčkovi Josefovi do Vídně. A protože obě rodiny byly už dávno, po celé generace, spřátelené, tak tam pozvali i maminku a jejího tatínka. No a když bylo uprostřed té oslavy, nebo snad na jejím konci, nevím přesně, tak tatínek obřadně vstal a požádal maminčina tatínka o maminčinu ruku. Myslím, že maminka byla zaskočená, ale že proti tomu vůbec nic nenamítala.

Co ale nemohu pochopit je, že měli svatbu na okresním úřadě v Litomyšli, tedy pouze civilní. Což by mamince ani vadit nemuselo, protože ona nebyla tak nábožensky založená, ale tatínkovi. Proč se takto brali, na to jsem se vždycky chtěla zeptat, ale nikdy jsem se k tomu nedostala, což je mně dodnes líto. Brali se v květnu 1929 a maminka neměla na sobě ani bílé šaty. Zásnuby měli velké, zato svatbu naprosto malou. A po svatbě jí prý tatínkova maminka řekla: „A teď jsi naše a půjdeš k nám na oběd.“ Takže i svatební hostinu udělali u tatínkových rodičů. Ale možná proto, že ty zásnuby byly takové „slavné“, tak ta svatba měla být již jen úředním stvrzením. Ale to opravdu nevím.

Co se povahy týká, můj tatínek byl velmi demokratický. Maminka, ta mě měla denně od rána do večera na starosti, takže ta musela být přísnější, že. Sem tam nějakou fackou nešetřila. Kdežto tatínek mně byl vzácnější, protože přijížděl domů někdy jen na víkend. A to se mně pak velice věnoval. Od něj jsem dostala jen jednu jedinou facku, a to když jsem byla už velice rozjívěná a roztrhala jsem na něm košili.

Tatínek rád fotografoval – to jsem zdělila po něm – maminka se fotografování, myslím, nevěnovala. Taky myslím, že, stejně jako oni, ráda cestuji. Jinak jsem vždy obdivovala tatínkovu moudrou vyrovnanou povahu, zatímco maminka byla spíše výbušnější, což si mi nelíbilo, to jsem tíže nesla. Jinak oba byli velice společenští, chodívali do kina, do divadel, na koncerty a vůbec prostě do společnosti. A společnost chodila k nám. Mívali jsme hodně návštěv. Maminka byla dobrá kuchařka, takže ačkoliv jsme normálně žili skromně, když přišla návštěva, vždycky je pohostila, jak se sluší a patří. Nikdy nerozlišovali jestli je ten člověk Žid nebo není, takhle se to naprosto nebralo. Tatínek měl, myslím, hlavně intelektuální známé. Třeba přednostu soudu, nebo zubního lékaře, advokáta. Maminka se přizpůsobila a myslím, že s chutí. Často nás též navštěvovali dědeček s babičkou, kteří bydleli v onom domě na náměstí. To nebylo od nás nijak daleko, Litomyšl není velké město a v té době mělo asi pět tisíc obyvatel [podle Českého statistického úřadu, byl počet obyvatel Litomyše při sčítání lidu v roce 1921 – 8,737 a v roce 1930 – 8,638 – pozn. red.]. A ještě častěji jsme možná my chodili k nim.

Můj tatínek se jmenoval Viktor Frey. Narodil se 10. dubna 1901 v Pardubicích a zemřel 23. června 1944 v Terezíně. Měl dva akademické tituly, byl to inženýr a doktor technických věd. Vystudoval v Praze strojní fakultu. Jeho rodným jazykem byla čeština. Myslím, že tatínek sympatizoval se sociálními demokraty, s tou pravou částí. Nebyl členem, ale měl velmi silné sociální cítění. A byl členem spolku inženýrů architektů, takzvané SIA. Jinak žádných organizací nebo klubů, pokud vím, členem nebyl a ani nikdo jiný z rodiny.

Otec žil tam, kam překládali jeho tatínka, který, jak jsem říkala, pracoval na dráze. Ona hospodyně byla u tatínkových rodičů už v jeho dětství a vyprávěla mně i o tom, jak vyrůstal, ale já si nic konkrétního nepamatuji. Fyzicky byl dost neobratný, takže fotbal asi nehrával, nevím. No, určitě si ale hrával se svým kamarádem na pekařském válu. Jinak pak se věnoval studiu a vědě. Střední školu vystudoval, myslím, již v Litomyšli. Byla to reálka.

V armádě nikdy nebyl a to ze zdravotních důvodů: měl totiž ploché nohy. Po absolutoriu vysoké školy pracoval nejprve jako asistent na technice [České vysoké učení technické v Praze – pozn. red.], protože vystudoval nějak velice dobře a velice brzy. Ale když se rozhodl, že se ožení, snažil se najít si nějaké lépe placené místo. A přešel do Škodovky v Plzni [7](#). Tam pracoval jako strojní inženýr. Měl prý nějaký projekt, který chtěl patentovat, a oni to od něj chtěli koupit. Jenže tatínek jim to prodat nechtěl, oni se na něj rozzlobili a dali mu výpověď. Načež tatínek asi šest neděl hledal místo. Po šesti nedělích mu někdo dohodil místo v mostecké ocelárně jménem Isteg - ta už prý teď neexistuje. Tam měl zastoupení ocelárny po celé republice, kromě Prahy, pro ni měli zvláštního zástupce.

Tatínek měl v práci možnost služebního auta, takže jsme toho hojně využívali a jezdili jsme na různé výlety. Nejen do Brna, ale i do Žamberka a tak, dost jsme to střídali. Nebo jsme chodili na různé pěší výlety do blízkého okolí se společnostmi – s otcovými přáteli. To jsme šli vždycky do speciální hospody a tam si rodiče dali pivo a olomoucké syrečky. Ale na památky jsme šli samozřejmě taky. Byli jsme i v cizině, v jugoslávské Crikvenici [město Crikvenica se nachází v Chorvatsku – pozn. red.]. To bylo v třicátém šestém. Pamatuji si, že jsem se tam naučila plavat – navíc jsem byla poprvé u moře - a že jsem tam dostala angínu. A že jsem si chtěla šít na panenky a maminka měla s sebou pouze nůžky na manikúru. Po válce jsem se pak dala na skauting a táboření, takže na výlety jsem jezdila i v dospělosti. Jako dítě jsem ale na žádném táboře nebyla.

V Istegu pracoval tatínek až do záboru Sudet [8](#). Ale protože tatínek nechtěl, abych v Mostě dýchala špatný vzduch [Most bývalo město se silnou koncentrací těžkého průmyslu a tedy se špatným životním prostředím - pozn. red.], přestěhovali jsme se k rodině do Litomyšle. Takže pak do Mostu dojížděl, eventuálně byl s nimi v telefonickém styku vzhledem k tomu, že vlastně pracoval po celé republice. V Litomyšli jsme bydleli až do transportu do Terezína. Když začala válka, musel tatínek, protože byl židovského původu, dělat jenom pomocného dělníka. Ale tenkrát ho zaměstnal jeho přítel, který měl továrnu na sekací stroje. Oficiálně tam tenkrát tedy pracoval jako dělník, ale ve skutečnosti mu dělal na ty jeho sekací stroje návrhy. V průběhu času zemřel v Litomyšli předseda Židovské obce a tatínka jmenovali, nebo zvolili, to přesně nevím, předsedou litomyšlské obce. A tam byl až do deportace.

## **Za války**

Konkrétně proběhla deportace litomyšlských Židů 3. prosince 1942, nejprve do Pardubic a 5. prosince z Pardubic do Terezína. Ale jelikož byl tatínek předsedou židovské obce, tak to tam musel

všechno jaksi zlikvidovat, a proto zůstal se svou nejbližší rodinou, tj. s maminkou a se mnou v Litomyšli o tři dny déle. Do Pardubic jsme odjížděli až 6. prosince a z Pardubic do Terezína 9. prosince s lidmi z Pardubic město. Jinak Litomyšl odjížděla s Pardubicemi venkov.

Jak jsem říkala, tatínek v Terezíně zemřel. Můj otec byl dost silný kuřák, a proto neměl dost odolný organismus. V Terezíně se dostal k technickým službám, a když byla takzvaná kasernensperre, neboli zakázaný východ z kasáren, on mohl chodit venku po ghettu a využíval ty služební pochůzky, aby chodil za svým tatínkem a za mnou. Já totiž tehdy bývala často nemocná, angíny a tak, a jeho tatínek už vlastně také končil svůj život. Můj tatínek tenkrát přechodil chřipku a když dědeček zemřel, on sám ulehl s chřipkou. Ale nebyly žádné léky a jeho organismus nebyl dost odolný. Potom dostal zánět pohrudnice a po čtrnácti měsících skončil na rychlou tuberkulózu.

Můj otec měl o tři roky mladšího bratra Františka, který pracoval jako celní deklarant ve stanici Frýdek-Místek. Během války se ale strýček přestěhoval do Litomyšle. Velice se mně věnoval, naučil mě mimo jiné jezdit na kole, a tak jsme spolu jezdili po nejbližších vesnicích, kam až se smělo [dané omezení se vztahovalo pouze na Židy - pozn.red.]. Nikdo jiný s námi ale nejezdil. Kolo jsem měla již od osmi let. Tenkrát jsme možná jezdili i na nějaké delší trasy, ale sama jsem tak daleko už nejezdila. Na kole jsem jezdila velmi dlouho, ale spíš v Litomyšli, po Praze vůbec ne. Vždycky, když jsem přijela v létě do Litomyšle, tak jsem dopoledne pomáhala mamince, po obědě si šla maminka lehnout a já jsem si na kole vyjela na plovárnu. Vykoupala jsem se, osušila se a jela jsem zase zpátky. Litomyšl nemá městskou hromadnou dopravu, tam lidé jezdí na kole dost. V Praze jezdili na kolech jen moje děti, jen ony tu ostatně kola měly. Syn Petr dodnes i s dětmi na kole jezdí. A s manželkou předtím jezdil i na delší trasy. Dcera Hana dnes již nejezdí a já také ne, kvůli poškozené noze.

Strýček byl svobodný, ale proslýchalo se, že byl platonicky zamilovaný do mé maminky a snad se dal slyšet, že by se oženil jedině tehdy, kdyby našel takovou dívku, jaká byla moje maminka. K tomu však již nemohlo dojít, protože strýček šel zřejmě prvním transportem z Terezína do Osvětimi a tam asi zůstal.

Má matka se jmenovala Markéta Fingerová. Narodila se v České Lípě 27. dubna 1909 a zemřela v Litomyšli 10. října 1992. Takže se dožila 83 let, což však zas není tak moc, protože naše rodina bývala dlouhověká. Její rodný jazyk byla čeština.

Zřejmě velice brzy se však stěhovali z České Lípy do Litomyšle, protože do školy už maminka chodila tam. S tatínkem pak nějakou dobu žila v Plzni, než se přestěhovali zpět do Litomyšle, abych nevyrůstala v tak špatném životním prostředí, jaké v Mostě bylo.

Maminka měla rodinou školu, kde se učila takříkajíc ženská povolání, vařit, šít, péct. A takové základní ekonomické vedení domácnosti. Dnes jsou, myslím, takové školy tříleté. Mám dokonce pocit, že jeden čas byly i čtyřleté s maturitou. Maminka ale měla jednoroční kurz. Nebylo to tenkrát úplné střední vzdělání. Měla kvartu a potom šla na tu rodinou školu. A pak se šla učit do Sudet, do Teplic-Šanova, němčinu. Tam byla v nějaké rodině. Do zaměstnání nikdy nechodila, byla v domácnosti.

Během války byla také v Terezíně, tam jsme šli celá rodina onoho 6. prosince 1942. Protože byl můj tatínek předseda Židovské obce, tak jsme byli po dobu jeho života v Terezíně chráněni, tak nějak automaticky. Když ale 23. června 1944 zemřel, šly jsem hned jedním z nejbližších transportů, tím

říjnovým, do Osvětimi. Z Terezína jsme odjížděly 12. října a do Osvětimi jsme se dostaly 14. října. Pamatuji si, že jsme šly seřazeny v pětistupech a že proti nám šel - jedna ze šťastných náhod mého života - nějaký německý voják, který řekl mamince, ať mu dá ten snubník prstýnek, co měla na ruce. Tak mu ho dala a on nám za to poradil: „Pamatujte si, že je Vám víc než šestnáct a míň než čtyřicet pět a hlaste se na těžkou práci.“ Maminka měla s sebou po tatínkovi zimní kabát, takhle ho hodila přes mě a když jsme šly před Mengelem, tak jsem vypadala poněkud mohutnější. Mně v té době bylo teprve čtrnáct let. Ovšem znám dvě sestry, které pak jely s námi do pracovního tábora, té mladší bylo tenkrát dvanáct let a také se jí to povedlo.

V Osvětimi jsme pobýly čtrnáct dnů. 28. října jsme měly dojem, že půjdeme do plynové komory, ale měly jsme štěstí a šly jsme pracovním transportem dál do Rakouska, do pobočky Mauthausenu, to se jmenovalo Lenzing [ženský poboční tábor Mauthausenu, poskytoval pracovní síly pro textilní průmysl – pozn. red.] v Horním Rakousku. A tam jsme byly až do osvobození. Ovšem kdy přesně jsme byli osvobozeni, to je příklad toho, jak se paměti rozcházejí. Já jsem byla a jsem dosud přesvědčena, že jsme byli osvobozeni 6. května 1945 americkou armádou. Moje známé, dvě sestry, se kterými jsme tam tenkrát současně šly, jsou přesvědčeny, že jsme byli osvobozeni 4. května. Ale já si za svým stojím. A ony také.

Ale protože moje maminka byla nejhorší případ v tom lágru, nejely jsme hned domů. Já jsem totiž měla nějaký nález na plicích, i když otevřená tuberkulóza to nebyla. Maminka tam však absolvovala infarkt, vážila 29 kilo a byla takzvaný musulman - to jsou takové úplně vychrtlé kostry s vyvalenýma očima a vousy po celém obličejí. Američané se jí okamžitě ujali, dali ji tam na nějakou marodku a tam jí dali jakžtakž do pořádku. Proto jsme nemohly jet prvním transportem domů. Mě dali zatím do bývalého tábora Hitlerjugend [9](#), na břehu jezera Attersee [jazero v rakúských Alpách – pozn. red.], což bylo velmi příjemné, a já jsem těch pět kilometrů za maminkou na tu marodku každý den chodívala. Navštěvovali je tam i američtí vojáci a jednou se tam přichomýtnul i nějaký Angličan. Maminka, když už na tom byla trošku lépe - ona na tom skutečně byla už velmi špatně, šestatřicetiletý člověk - takže potom, když se dala trošičku do pořádku, tak k ní přišel nějaký ten voják a maminka říká: „Jé, tak Vy jste z Anglie. Tam určitě bude v armádě můj bratr.“ On se zeptal, jak se jmenuje, maminka mu řekla jméno a on říká: „Jó, Honza [Honza je domáce pomenovanie Jan-a – pozn. red.], toho já dobře znám, ten je u RAF [Royal Air Force – královské letectvo – součást britských vojenských sil. V letech 1940 - 1945 pôsobilo v RAF okolo 3 500 českých a slovenských letcov – pozn. red.].“

## Po válce

Podle mě jsme se domů vracely 19. června, ale ty moje známé, ty dvě sestry, opět říkají nějaké jiné datum. Ale je možné, že ony jely nějakým předchozím transportem. No, ať to bylo, jak to bylo, já si myslím, že 21. června jsme se pak dostaly do Prahy. Tam jsem šly všechny na lékařskou prohlídku. Maminku okamžitě odlífrovali do podolského sanatoria, tehdy to bylo ještě všeobecné sanatorium, ne gynekologie. A mě tam vzali s ní. Nevím, jak dlouho tam byla, ale zase ji tam dali jakžtakž do pořádku a ještě v průběhu prázdnin se vrátila do Litomyšle, kde začala shánět nábytek a věci z našeho domu. Mne si vzala na starost babiččina a dědečkova hospodyně Marie. Odvezla mě k své sestře a ke své neteři do Dobrovic u Mladé Boleslavi. A tam se mně skutečně snažily dát veškerou péči a vykrmit mě. Stýkala jsem se s ní až do její smrti, to bylo, myslím, koncem šedesátých, začátkem sedmdesátých let. Zemřela ve Stránčicích u Říčan. Ona se totiž, když dědeček s babičkou odjeli do Terezína, nebo možná o něco málo předtím, seznámila s pánem přiměřeného věku,

jakýmsi Tomičem, právě ze Stránčic a ve svých přibližně padesáti letech se za něj provdala. Odstěhovala se k němu, z našeho bytu si půjčila zařízení, které tam bylo, a po válce nám ho pak postupně dávala.

Maminka žila do roku 1951 z penze – to jsme žily velmi skromně, protože to byla penze hlavně z doby, kdy tatínek dělal pomocného dělníka. To skutečně moc peněz nebylo. V roce 51 musela být zaměstnána, ale tehdy už z kádrových důvodů nesměla dělat jiné než dělnické profese. Pracovala především v litomyšlské mlékárně, kde vymývala velké konve. Byla i na poště, kde dělala nějakou pomocnou práci, a také, myslím, ve mlýně a potom v Logarexu [závod Logarex byl založen v roce 1950 a jeho výrobní programem se staly výpočetní a rýsovací pomůcky. V roce 1958 se závod stal součástí podniku Koh-i-noor Hardtmuth České Budějovice. Dnes je závod zaměřen na výrobu školních a kancelářských potřeb – pozn. red.], to byla továrna na výrobu různých pravítek. Problém byl v tom, že jakmile se někde usadila, tak ji okamžitě zase vyhodili a musela si hledat nějaké nové místo.

Totíž ty kádrové důvody... to bylo tak... moje prababička, maminčiny maminky maminka měla za první světové války se svým zetěm výrobu obuvi, myslím vojenské, nebo něco takového. A tam byl zaměstnaný jeden mládenec jako učeň, který se práci příliš nevěnoval a držel tzv. modré pondělky, tj. v pondělí jednoduše nechodil do práce. Jestli ho potom vyhodili nebo ne, tím si nejsem jistá, ale zřejmě asi ano. Prostě on na celou naši rodinu zanevřel. A také myslím, že to byl velký antisemita, protože když se maminka vrátila, tak ji potkal na náměstí a oslovil ji takto: „Paní Freyová, to je strašný, takových židáků tam zůstalo a zrovna Vy s těma Vašema bábama jste se musely vrátit.“ Maminka totiž v Terezíně zřejmě nějakým způsobem někde sehnala cigarety a někoho podplatila, aby její babička a sestra té babičky nemusely jít do transportu. Moje prababička měla šest dětí, všechny zůstaly v Osvětimi, jen ona se sestrou se vrátily a žily potom u nás. To bylo trnem v oku tomuto soudruhovi, z kterého se stal později předseda KSČ v Litomyšli a snažil se nám znepříjemňovat život, jak mohl. Naše rodina a rodina maminčiny sestry jsme bydleli v jednom domě, myslím, že to byl pěkný dům. Protože jakmile přišli Němci a obsadili Litomyšl, tak jsme se museli odstěhovat k tatínkovým rodičům a Němci v tom domě nahoře udělali úřadovnu NSDAP [Die Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei – pozn. red.] a dole Kindergarten, čili mateřskou školkou. Po únoru 1948 [10](#) tenhleten pan předseda KSČ v Litomyšli, přišel na originální nápad. Prý, že se budeme muset vystěhovat a on že v prvním patře udělá sekretariát KSČ a v přízemí mateřskou školkou. Neboli naprostá analogie, že. My jsme se tenkrát velmi bránily. Jedna moje kamarádka byla zaměstnána na okresním úřadě - tehdy byla Litomyšl ještě okres - a ta nám to ohlídala. Jakmile tam přišlo vyrozumění, že se musíme vystěhovat, tak ještě než jsme ho dostali my, dala nám o tom vědět. Maminka zašla za jinou kamarádkou, advokátkou, a ta nám rovnou udělala odvolání. Odvolávali jsme se tak dlouho, až jsme se nakonec odvolali až k Zápotockému [11](#). A u něj jsme konečně pochodili, takže jsme tam mohli zůstat. No, ale protože to byly dva třípokojové byty s halou, dosti velké místnosti, tak nás pak zase chtěli vystěhovat na základě toho, že je to nadměrné. V té době totiž bylo možné vlastnit pouze tři pokoje, ale jejich přesnou plochu si už nepamatuji. To tenkrát určoval nějaký dekret. Maminka to vyřešila tak, že půlku domu, tu horní půlku, prodala své kamarádce. Oni právě tehdy sháněli nějaký byt, takže to koupili a hned se tam nastěhovali. Ta paní je o dva roky mladší než naše maminka a stále ještě žije. Tedy doufám, že to mohu říct, rozhodně ještě minulý týden žila. Tam nahoře teď tedy žije tahle stará paní se svou dcerou a v našem bytě už nastalo nikdo. My tam jezdíme jen příležitostně. Nikdo z příbuzenstva již nežije, ale mám tam spoustu spolužaček z obecné školy a z gymnázia.

Ten předseda KSČ v Litomyšli na prodej oné půlky domu reagoval velmi nedobře. Maminka si musela co chvíli hledat místo, nesměly jsme třeba ani jet se zájezdem do Drážďan a já jsem nesměla se svazem mládeže do Rumunska. Takhle nám zasahoval do života až do roku 1968, kdy se snažil být progresivní. Krátce poté zemřel. To pak už maminka dělala lepší práci, v té mlékárně začala dělat vrátnou. Ale mně se zdá, že pak šla již brzy do důchodu. V důchodu potom dělala průvodkyni po zámku a po Smetanově světničce a nakonec pracovala v Matičkově galerii. Josef Matička, byl malíř-naivista. To je velmi zajímavé naivní umění. On se v Litomyšli nenarodil, ale vzal si ženu z Litomyšle, mimochodem Židovku. Jeho nejlepší obrazy jsou z doby války, kdy měl nějakou předtuchu zlého. Předtím to byl ovšem výrazný komunista, což bylo mnoho lidí v té době. Po něm je v Litomyšli pojmenovaná jedna galerie a v té maminka pracovala.

Maminka měla o dva nebo o tři roky staršího bratra Jana a o dva roky mladší sestru Marii. Té se říkalo Micy, protože se narodila v Teplicích [Teplice-M(arie)ice-Micy] .

Bratr Jan se narodil v roce 1906, byl dlouho svobodný a žil v Prostějově, kde měl dětskou konfekci. Co se týče jeho náboženského zaměření, tak bylo velmi vlažné. Skoro pochybuji, že by něco slavil a košer zcela jistě nedodržoval. Dlouho žil s tamější významnou herečkou té doby, Taňou Hodanovou [Táňa Hodanová (1892 – 1982): česká herečka – pozn. red.], ale nebyli sezdáni. To jméno už Vám asi nic neříká, ale svého času to bylo velmi význačné jméno. Strýček, protože byl velmi prozíravý, poznal, že mu tady ve válce pšenka nepokvete, tak chtěl i s Taňou Hodanovou emigrovat. Ale Taňa to odmítla, protože její svět bylo divadlo, ostravská scéna. A tak se rozešli. Strýček tedy odešel do Anglie sám a pořídil si tam nějaký podnik na opravu látek nebo něco takového a pak tam měl také nějakou konfekci. A seznámil se tam s mnohem mladší dívkou z Opavy, Erikou Lichtwitzovou, a vzali se. Její otec měl v Opavě továrnu na likéry – jmenovalo se to Lichtwitz likér. Potom po válce se z toho stala továrna na konzervy, Seliko [firma Emanuel LICHTWITZ - výrobce rosolky a likérů byla založena v r. 1861 v Opavě a v r. 1863 byla zapsána do obchodního rejstříku pod názvem "Em. LICHTWITZ". Po znárodnění v létech 1948-1949 byl závod začleněn do národního majetku. Postupně od r. 1953 do r. 1958 docházelo k útlumu a posléze ke zrušení výroby lihovin. Výroba byla nahrazována konzervářskou výrobou. Společnost prošla několika etapami organizačních změn, v současnosti SELIKO a.s. – pozn. red.]. Erika se do Anglie dostala na začátku války, nebo ještě před ní, to přesně nevím. Ona totiž byla také Židovka, tak odjela do Anglie, jak to tenkrát Židé dělali. Oba dva se po válce z té Anglie vrátili zpátky do Prahy a 20. září 1947 se jim narodil syn, kterého pojmenovali Tomáš Jan Václav. Ale když mu bylo půl roku, hned po únoru 1948, se oba i s ním okamžitě vrátili zpátky do Anglie. A tam mu zůstalo jenom jméno John. Erika stále ještě žije, vždyť také byla o mnoho mladší než strýček, o 13 let. Žije v Londýně a jejich syn John bydlí hned ve vedlejším domě.

Maminčina sestra Marie se narodila 8. srpna 1911 a pak žila až do deportace v Litomyšli. Vdala se za Otto Sgalla, který byl o devatenáct let starší než ona. Měli spolu syna Milana, který se narodil 5. května 1934. Nikdo z těch tří válku nepřežil. Odjeli litomyšlským transportem do Terezína a pak šli takzvaným zářijovým transportem do Osvětimi. Což znamenalo, že všichni byli usmrceni ze sedmého na osmého září 1944 v Osvětimi.

## **Vzpomínky na dětství**

Já se jmenuji Eva Dušková, za svobodna Freyová, a narodila jsem se v Plzni 22. března 1930. Datum úmrtí dosud neznám. Žádné sourozence nemám, měla jsem jenom toho bratráčka Milánka,

se kterým jsme žili v jednom domě. Ale to, že jsem byla jedináček, bylo vlastně štěstí, protože bych se asi neuchránila plynu. V Osvětimi totiž bylo pravidlo, že komu je víc než šestnáct let, nebo minimálně šestnáct a maximálně čtyřicet pět, tak se může hlásit na těžkou práci. A mladší a starší musí jít do plynu.

První čtyři roky jsem žila v Plzni, ale pak jsme se přestěhovali do Litomyšle. Mohu říct, že jsem tam žila s oběma rodiči, protože tatínek do Mostu jenom dojížděl. V Litomyšli jsem vychodila první čtyři třídy, ale pak už jsem do školy chodit nesměla [12](#). Tam jsem se vrátila až po válce. Pamatuji se na svůj první den ve škole. Do první třídy jsem šla se svou kamarádkou Anitou Frankovou, za svobodna Fisherovou. Zнала jsem se s ní již od čtyř let, protože naši rodiče se přátelili. Navíc jsme vlastně byly velmi vzdálené příbuzné. Konkrétně bratr Anitina dědečka a sestra mé prababičky byli manželé. Dokonce jsme tehdy trvaly na tom, abychom ve škole seděly vedle sebe. A nakonec jsme seděly. Ovšem hned druhý den jsme byly rozsazené pro neposlušnost. My jsme si prostě pouze povídaly. Co říká pan učitel, nebylo tak zajímavé. Ale já jsem se do školy velice těšila, byla jsem lačná po vědomostech. Mě i Anitu první den do školy doprovázeli tatínkové. Víím, že tam pánové vzadu za lavicemi stáli vedle sebe a myslím, že se dobře bavili. Myslím, že to naši tatínkové brali jako takovou svou osobní výsadu. Že by tam byly i maminky, to si nepamatuji. Velmi brzy jsem do školy chodila bez doprovodu, protože to byl malý kousek, bez jakéhokoliv dopravního nebezpečí.

Do jedné třídy jsme s Anitou chodily, tuším, tři roky. Potom se Fischerovi odstěhovali do Prahy, protože měli pocit, že budou v Praze jaksi skrytější, nebo chráněnější, kdežto my jsme zůstali v Litomyšli. To bylo asi v osmatřicátém roce. Už tenkrát měli zjevně pocit určitého ohrožení, ale proč, to jsem se jich neptala. Mě to tenkrát nezajímalo. Jen víím, že se říkalo, že měli pocit, že v Praze jaksi nebudou tak na očích. Leč v Praze potom Anitin tatínek dostal vbrzku, tuším, infarkt či co a zemřel. Ještě před válkou.

Jaké dojmy z válečného období mám? Pamatuji si, že když byla mobilizace [13](#), tak se tatínkův bratr, můj strýček František, vrátil velice skleslý, když tu mobilizaci odvolali. Potom si pamatuji, jak mi tatínek říkal – to už byl předsedou Židovské obce – že si nesmím hrát s místními holčičkami. V Litomyšli byla mimochodem jedna rodina, dělnická rodina, on byl tuším cestář nebo něco takového a velmi uvědomělý sociální demokrat, velmi čestný člověk. Můj tatínek, přestože měl dva akademické tituly, tak kdykoliv ho potkal, hluboce smekl. A tahle rodina – velmi prostí, ale velmi charakterově vzácní lidé – k nám domů posílali mou spolužačku, Boženku, aby si se mnou hrála. Její rodiče jí prostě řekli: „Když ses kamarádila s Evou předtím, tak teď se s ní musíš kamarádit zase.“ A ona k nám skutečně chodila, dokud jsme neodjeli. Po válce jsme se sešly opět v gymnáziu ve stejné třídě a kamarádíme spolu dosud. Když jedu do Litomyšle, navštěvujeme se.

Některé ostatní děti se ode mne odkláněly. Pamatuji si, že jsme nesměli chodit na koupaliště [12](#), a tak jsme chodili za město do takového potůčku a tam jsme se koupali. Nesmírně mi vadilo, že jsem nesměla chodit do školy. Různých omezení, třeba co do zásobování, toho jsem si v podstatě ani nevšimla, protože naše maminka byla velmi schopná a sehnala kde co. Různé pod rukou a také jsme měli spoustu známých na venkově. Ani nošení hvězdy [12](#) na mě nezanechalo žádný dojem, my jsme se potom stýkali už jen sami mezi sebou, takže mi to ani nepřišlo. Naopak mi vadilo, když jsme museli odevzdat rádiové přístroje. Že jsme museli odevzdávat i nějaké šperky, to se mě celkem nedotklo a myslím, že maminka to všechno dala schovat k přátelům. Hospodyně to dát nemohla, protože ta až do našeho transportu žila s dědečkem a babičkou v jednom bytě. Ovšem když dědeček a babička za sebou zavřeli dveře, tak co mohla, tak z toho bytu vybrala a uschovala

a po válce nám to postupně vydávala. Také si vzpomínám, že když byla heydrichiáda [14](#), tak jsem byla s maminkou sama doma, tatínek byl asi někde v práci. Zazvonili nějakí dva pánové a ukazovali nám obrázky kola, aktovky a já nevím čeho ještě. A já jsem říkala: „Jé podívej, maminko, tuhleto aktovku má můj tatínek [atentátnici se po úspěšném útoku na Reinharda Heydricha zbavili důkazov. Gestapo následne zahájilo vyšetřovanie, ku ktorému použili aj fotografie dôkazového materiálu – pozn. red.]. Maminka se na mě strašně rozzlobila a říkala, že si vymýšlím.

Jinak si myslím, že jsem byla celkem hodné dítě. Vzpomínám si snad na jedinou výjimku, kdy jsem chtěla svého o čtyři roky mladšího bratráčka Milana praštit sekyrkou. Nic mně tenkrát nedělal, prostě tady byla sekyrka, tady stál on... no prostě jsem ji tam viděla, a tak jsem cítila potřebu ji použít. A nemohla jsem pochopit, proč se na mě jeho otec zlobí. Bylo mi šest.

Také si vzpomínám, že jsme se v Terezíně sešly s Anitou [Frankovou]. Byly jsme obě v jedné místnosti v takzvaném Mädchenheimu. Rodiče se tenkrát postarali o to, abych se tam dostala. Když jsme přišli do Terezína, byli jsme nejprve v takzvané šlojske [šlojska: první budova, do které byli příchozí nahnáni a vníží přišli o veškeré cennosti – pozn. red.]. To bylo asi tak tři dny. Pak nás přemístili muže zvlášť a ženy s dětmi zvlášť, ale tam byly dost nevlídné podmínky. No a v tom Mädchenheimu už byla Anita, takže tam jsme bydlely společně, dokud Anitu s maminkou neposlali v prosinci 1943 do Osvětimi. Já s maminkou jsem tam šla až téměř o rok později. Z jakýchsi „zaručených“ zdrojů, kdosi, kdo to prý viděl na vlastní oči, jsme se po válce dozvěděly, že Anita šla i s matkou do plynu, ale byla to falešná zvěst. Ony šly tenkrát z Osvětimi někam do Běloruska, ale kam, to si přesně nevzpomenu. A tam je osvobodila dosti zajímavým způsobem Rudá armáda. Totiž předtím než Rudá armáda přišla, tak se je Němci snažili všechny postřílet a Anita i její maminka z toho nějak omdlely. Či něco takového. Takže Němci si mysleli, že už jsou vyřízené. Anitinu maminku ale ještě uhodili několikrát pažbou pušky do hlavy. No a potom je osvobodila Sovětská armáda, jenže spletla si je se německými zajatyněmi a odvelela je do gulagu [15](#). To víte, Rudá armáda.

Nějak těsně před Vánoci se Anita ozvala z Prahy od své tety, protože jí a ještě, myslím, pár dalších dětí pustili z toho gulagu dřív a maminku tam ještě nechali. Jen vím že o Vánocích pětáctýřicet už byla Anita u nás v Litomyšli na prázdninách. Pak se vrátila do Prahy do gymnázia. Její maminka se ze Sovětského svazu vrátila asi půl roku po ní. V padesátém roce ale najednou Anitinu maminku začala bolet hlava a po nějaké době zemřela. Zjistilo se, že přitom, když jí tou pažbou pušky tloukli do hlavy, tak se střešina z lebky dostala do mozku a tam potom zapracovala.

I já jsem po válce, jak jsem říkala, mohla opět chodit do školy, do reálného gymnázia. To byl školní rok 1945/46. Tehdy jsem byla podmíněčně přijatá do kvarty – i když už jsem patřila do kvinty, kam mě však z pochopitelných důvodů nevzali - s tím, že do konce školního roku musím udělat zkoušky ze všech předmětů za celé nižší gymnázium. Přičemž vím, že třeba tady v Praze musela jedna moje kamarádka dělat zkoušky pouze z češtiny a matematiky, zatímco já jsem je dělala i z přírodopisu, chemie a já nevím, z čeho ještě. Ze začátku to sice bylo velice tvrdé, ale pak jsem si na tu práci zvykla. Učívala jsem se dlouho do noci, látku kvarty a ještě to všechno ostatní. Do Litomyšle jsme se po válce vrátily jen tři děti a navíc různého věku, takže škola nabídla tuto možnost, ale připravit jsme se musely samy. Na zkoušky mě učila za prvé jedna studentka, která zrovna absolvovala oktávu, a potom jeden profesor z průmyslové školy a jedna profesorka snad také z průmyslové školy. Ti za mnou chodili a vtloukali mně vědomosti do hlavy. Já jsem totiž předtím měla pouze čtvrtou obecnou a trochu jsem se něco učila soukromě a něco maloučko také v Terezíně, jaksi

potají, ale prakticky jsem neznala nic. Posledního tři čtvrtě roku, co jsme byli v tom Lenzingu, jsem znala pouze úmornou tvrdou práci. Takže jsem měla úplně, úplně vygumovaný mozek. Vůbec nic jsem si nepamatovala, co jsem se večer naučila, to jsem ráno neznala. Ale měla jsem takovou snahu ty zkoušky udělat, že se mně to povedlo. Zezačátku jsem měla samé čtyřky a pětky, ale na konci jsem maturovala jako jedna z nejlepších. Ale neřekla bych, že jsem to všechno dohnala, i když na ty zkoušky to stačilo.

Do školy jsem však chodila nesmírně ráda. Prázdniny mně vždycky trvaly příliš dlouho, nemohla jsem se dočkat, až zas do školy půjdu. Ráda jsem se učila, na obecné škole jsem měla ráda, myslím, všechno. Méně snad počty a více mluvnici, tehdy se říkalo mluvnice. A těžko jsem se vypořádávala s kreslením. A na gymnáziu jsem milovala všechny humanitní obory, zatímco ty přírodovědné mi zůstávaly poněkud cizí. I když musím říct, že i tak mě zajímaly a bavilo mě se to učit.

Po maturitě jsem šla studovat na filosofii knihovnictví. Chtěla jsem sice studovat psychologii, ale v pololetí v oktávě jsem se dozvěděla, že bych ji musela kombinovat pouze s čistou filosofií a tehdy znamenala čistá filosofie především marxismus. No, tak jsem to sama v sobě odmítla a přihlásila jsem se na řeči. Ovšem velmi nešikovně, protože jsem se přihlásila na anglistiku-germanistiku. V tom padesátém roce bylo totiž absolutně vyloučeno, že bych byla přijata, když jsem neměla partajní zázemí. Takže jsem měla velké štěstí, že mně tenkrát napsali: „Jste přijata na obor knihovnictví.“ A tak jsem vystudovala knihovnictví. K nám na knihovnictví se dostalo několik lidí, kteří dělali přijímací zkoušky na úplně jiné obory. Například moje současná kolegyně, nejen ročníková, ale i profesní, dělala přijímací zkoušky na dějiny umění A také dostala vyjádření: „Jste přijata na obor knihovnictví.“ On totiž o to knihovnictví neměl nikdo zájem. Anita Franková například se hlásila na historii a přijali ji na archivnictví. Studovala ve stejném ročníku. Tenkrát nebylo možné přejít na jiný obor, když už Vás na filosofickou fakultu přijali, přestože se to, myslím někomu povedlo, ale zase Vás mohli přijmout na úplně jiný obor, než na jaký jste dělala přijímací zkoušky. Já jsem si tenkrát říkala, že lepší knihovnictví než nic. Ale potom mě to chytilo a dělám to dodnes. Kromě toho, já jsem už na obecné škole ráda četla, mým oblíbeným autorem byl Foglar [Jaroslav Foglar-Jestřáb (1907-1999): českého spisovatele pro mládež – pozn. red.]. Prý jsem špatně jedla a když se mnou šla jednou maminka okolo knihkupectví, řekla jsem: „Maminko, já mám hlad.“ Ona prý na to: „Pojď, půjdu s tebou nahoru tamhle naproti do řeznictví a tam ti něco koupím.“ A já: „Ne, já mám hlad na čtení.“

I doma jsme samozřejmě měli knihovnu. Můj tatínek velice shromažďoval literaturu a měl spoustu literatury technické. Měl rád pohádky a tehdejší produkci ELK, tj. Evropského literárního klubu. Což byla taková česká a světová soudobá klasika. I maminka určitě četla podobný druh literatury. Jestli měli doma i nějakou náboženskou literaturu, to nevím, jen si pamatuji, že si dědeček svou modlitební knihu vytahoval ze svého nočního stolku. Z časopisů měl tatínek doma týdeník Pestrý týden [v roce 1926 vyšlo nulté číslo časopisu Pestrý týden. Byl to týdeník pro intelektuální vyšší třídu obyvatelstva. Šéfredaktorem byli Adolf Hoffmeister, Jaromír John, a do samého konce časopisu, v roce 1945, Neubert – pozn. red.], ten jsme měli dokonce i svázaný. V Litomyšli byla i městská knihovna, ale jestli tam chodili, to nevím. Já sama jsem tam byla jen jednou. To bylo po válce, už jako studentka gymnázia, když jsem potřebovala nějakou povinnou literaturu. Viděla jsem tu temnou místnost, všechny knihy zabalené v modrém balícím papíru, pan knihovník velmi zajímavá figurka, velmi ošklivý, vyceněné zuby. Černý pracovní plášť, klotové rukávce. No, byla

jsem ráda, že jsem tam odtud odešla. A řekla jsem si: „Už nikdy více do knihovny.“

Co se cizích jazyků týče, jsem schopná komunikovat v němčině. Německy jsem se ale nikdy neučila, protože jsem se narodila v Plzni a vyrůstala jsem tedy v dvojjazyčném prostředí. V osmi letech mě strýc Otto Sgall začal učit angličtinu, kterou jsem pak měla i na gymnáziu, ale nepovinnou, a pak i na vysoké škole. Takže anglicky se také domluvíme. Na gymnáziu jsme měli samozřejmě i latinu. Od kvarty jsem měla ruštinu, kterou jsem navíc ještě vyučovala a udělala jsem si z ní zkoušku. Ale zapoměla jsem ji, protože jsem ji dlouho nepoužívala. To je mi velmi líto. Mimochodem, v lágru, v tom Lenzingu, jsem byla společně s Maďarkami a abych si trochu cvičila mozek, tak jsem se učila i maďarsky. Poslouchala jsem a ptala jsem se jich, co znamená ta která věta nebo slovo. Tenkrát jsem tedy docela dobře rozuměla i tomuto jazyku, ale teď až na pár slov neznám nic. Od kvinty jsem měla francouzštinu, ze které jsem, tuším, i maturovala, ale protože jsem ji také dlouho nepoužívala, tak pasivně ji sice znám, ale aktivně už bohužel ne. Po státnici jsem se přihlásila do jazykové školy na současnou hebrejštinu, neboli ivrit, protože z dětství jsem toho moc neuměla. Ten pochybný rabín Samuel Freilich, který nás učil hebrejsky ještě v Litomyšli na obecné škole, nás toho moc nenaučil. To spíš nás něco naučil dědeček nebo tatínek.

Kromě jazyků jsem i dost sportovala, ale sportovní kroužky tenkrát nebyly. Před válkou jsem chodívala do Sokola [16](#). Na žádném sletě jsem ale nebyla. Lyžovala jsem, bruslila, sáňkovala, plavala a tak. Bruslit se u nás v Litomyšli chodívalo na rybník nedaleko domu, kde bydlívala Anita Franková. Takže bruslit jsme chodily spolu. Na horách jsem nelyžovala nikdy, rodiče sami nelyžovali, takže jsme nikde nebyli. Ale v Litomyšli byl kopec, kterému se říkalo Fejták, neboli Fejtkův kopec. Tenkrát mi připadal strašně veliký, ale dnes bych si ho možná ani nevšimla. Navíc tam možná už ani není, dělali tam různé úpravy. A na tento kopec litomyšlské děti chodívaly lyžovat. Jediným mým zájmem ale byla četba a to mě zůstalo až do současnosti. Dlouhou chvíli ani dnes většinou nemám, ale snažím se utrhnout nějakou chvilku pro kousek čtení.

## **Zaměstnání**

Studium knihovnictví nám udělali jednooborové, takže nás odpromovali po dvou letech, v padesátém druhém roce. Při studiu jsem praktikovala v Národním muzeu, v oddělení starých tisků, kam jsem chodila praktikovat zadarmo v naději, že se tam dostanu, ta práce tam mě dost zaujala. Oni si potom o mě zažádali na fakultu, protože to bylo období umístěnek. Jenže na fakultě jim řekli, že tam v muzeu je velmi reakční prostředí a já že nejsem jaksi politicky ještě úplně ztracený případ, čili že mě musí dát někam, kde se spíš politicky pozvednu. A dali mi umístěnku do Vojenské lékařské knihovny v Hradci Králové. Tak jsem tam napsala a přihlásila jsem se a oni mi odpověděli, že stejnou umístěnku dostali tři lidé a já že jsem po kádrové stránce nejméně vyhovující, takže mě nepřijmou. Tenkrát v padesátých letech bylo všechno možné, i to, že na jedno místo dostanou umístěnku tři.

Kdosi mně řekl, že slyšel, že je nějaká knihovna někde v Dejvicích. Tak jsem odjela do Dejvic a tam jsem šla od fakulty k fakultě – tam byly Zemědělská a Chemická – a všude mně řekli, že tam místo nemají. Šla jsem taky do ÚDA, což byl Ústřední dům armády, jenže tam jsem už vůbec kádrově neuspěla. A pak mi na jednom z těch míst řekli, že snad někde v Podbabě, v nějakém výzkumném ústavu, je nějaká knihovna. Tak jsem odjela do Podbaby, zjistila jsem, že je tam Výzkumný ústav vodohospodářský a tak jsem šla za kádrovým referentem, nějakým Josefem Fialou. To byl nesmírný primitiv. Aniž by o mně měl jakékoliv reference, když zjistil, že jsem byla v koncentračním táboře,

tak si řekl: „Á, tak ta bude uvědomělá, tu dáme do knihovny. Tam není zrovna kádrově dobré prostředí, takže ona je tam povzdělá.“ Tak mě tam dali a já jsem se s nimi samozřejmě okamžitě domluvila, a hned jsem byla jejich a s tou vedoucí jsem dodnes spřátelená. Ale byla jsem tam jen velice krátkou dobu, necelý rok, neboť jsme se dozvěděli, že do té knihovny má přijít nějaký nový vedoucí. A moje vedoucí, protože věděla, že bych s ním mohla mít kádrové problémy, mi říká: „Evo, koukej odsud zmizet, jak nejdřív můžeš.“ A tehdy zrovna, čirou náhodou, to byl prostě shluk náhod, tam přišel jeden inženýr, který říkal, že se zakládá knihovna v Akademii věd, naproti přes ulici - tehdy to byla laboratoř pro vodní hospodářství a potom z toho vznikl Ústav pro hydrodynamiku - jestli o někom nevím. A ta moje vedoucí na to reagovala: „Neváhej ani okamžik a hned to vezmi sama.“ Tak jsem to vzala sama. Mimochodem, při odchodu na nové pracoviště jsem dostala takovýhle kádrový posudek: „Soudružka Freyová přesto, že byla v koncentráku, říká soudružkám slečno.“ Podle onoho kádrového referenta, jakmile je někdo v koncentračním táboře, musí být komunista. Byl prostě nesmírně hloupý.

Takže jsem v roce 1953 přešla do Ústavu pro hydrodynamiku, tam byl velice dobrý ředitel a měl skvělého tajemníka. Ten tajemník mě vyzpovídal, řekl, že všechno je v pořádku, ale nakonec se zarazil a aby si mě „prokádroval“, říká: „Prosím Vás, slečno, já bych měl ještě něco, ale nevím, jak bych Vám to řekl. Totiž my tady nemáme svaz mládeže. A jestli budete chtít, tak ho budeme muset kvůli Vám založit.“ A já na to: „Prosím Vás, jen to ne.“ Myslím, že jsem měla životní štěstí. V Ústavu jsem tedy založila knihovnu a byla jsem tam až do roku, 1988, do posledního listopadu 1988, kdy jsem šla do důchodu. Měla jsem tam na starosti celou knihovnu, čili jsem dělala akvizici, zpracování, půjčování, statistiku, nákup a ještě meziknihovní výpůjční službu.

V důchodu jsem pak dělala různé brigády, například v Národní knihovně. V Ústavu soudobých dějin jsem dělala bibliografii a pak jsem v roce 1996 založila svoji milovanou knihovnu. Jde o knihovnu v Institutu Terezínské iniciativy [17](#). Proto mám tak dobrý přístup k Terezínské pamětní knize. Nejdříve pan Miroslav Kárný, který se hned po listopadu ujal jedné z vedoucích rolí v Terezínské iniciativě, sháněl někoho do muzea v Terezíně. Já jsem neměla chuť tam denně dojíždět, tak jsem mu to odmítla. Ale potom, když probojoval to, že se založila Nadace Terezínská iniciativa - dnes je to Institut Terezínské iniciativy - tak tam také chtěli knihovnu a opět si na mě vzpomněl. Já jsem zrovna neměla co dělat, tak jsem se toho s chutí chopila.

Knihovnictví mě opravdu chytilo, uchvátil mě hlavně ten systém. Navíc tehdy v Ústavu pro hydrodynamiku mě to zaujalo i obsahem. Můj tatínek byl technik, já jsem znala i nějaké autory, o nichž tatínek povídal, takže jsem k tomu měla blízko. A v Terezínské iniciativě k tomu mám zase blízko jako Židovka, která sama v Terezíně byla.

## Náboženský život

Co se náboženství týče, dodnes praktikuji a zásluhu vidím hlavně v mém dědečkovi a tatínkovi, že na mě zapůsobili tak, že to ve mně zůstalo. Jak jsem říkala, výuka onoho rabína nám nikomu moc nedala. On byl původem z Podkarpatské Rusi [18](#), jmenoval se Samuel Freilich a mluvil takovou nedobrou češtinou. Z jeho výuky si pamatuji jen to, že nám říkal, že staří bohani měli za kamny pušky. Což znamenalo, že pohani měli za pecí či kde bůžky. Výuka probíhala asi jednou týdně. Chodívala jsem tam se svou jedinou židovskou spolužačkou, Anitou Frankovou. Navíc dodatečně se ukázalo, že Samuel Freilich byl velký podvodník. Před transporty, nebo snad už na začátku války, si totiž od některých bohatých členů obce vyžádal peníze z tím, že jim opatří vystěhování, a zmizel.

Po válce se u nás objevil, takhle před obědem, a maminka mu říká: „Tak co jste udělal s těmi penězi?“ No, on se všelijak vytáčel a pak tvrdil, že byl internován v Ebensee [jeden z nejznámějších pobočných táborů Mauthausenu – pozn. red.]. Na to maminka prohlásila: „No, to je zajímavý, ale my jsme se s těmi muži z Ebensee vracely domů.“ A on se okamžitě rozloučil. Už jsem o něm neslyšela.

V Litomyšli žilo před válkou něco málo přes sto Židů - po válce se jich tam vrátilo patnáct – takže nebylo myslitelné, aby se v pátek večer sešel počet deseti mužů v synagoze [minjan – modlitebné minimum desíatich mužov, vo veku nad trinásť rokov, potrebných k verejnej modlitbe – pozn. red.]. Do synagogy jsme tedy chodili pouze na Vysoké svátky, na Roš Hašana, Jom Kippur a na Simchat Tora. Litomyšl mělo tenkrát pět tisíc obyvatel, teď má deset tisíc a vždycky byla velmi kulturní. Už nejméně od devatenáctého století to za první bylo město studentů a za druhé spisovatelů, hudebníků a malířů. Žili tu Smetana [Bedřich Smetana (1824-1884): český skladatel, dirigent, klavírní virtuos a pedagog], Jirásek [Alois Jirásek (1851-1930): český romanopisec a dramatik, tvůrce historických povídek – pozn. red.] a Němcová [19](#). O té jsem psala do litomyšlského sborníku. Ona tam totiž vydala první vydání svých sebraných spisů u tehdejšího vydavatele Antonína Augusty. Vždycky do Litomyšle na nějaký čas jela, bydlela tam na třech místech.

V Litomyšli žádná židovská čtvrť nikdy nebyla, jen synagoga a vedle ní byl domeček šamese [v překladu „zřízenec“, označení pro placeného obecního pracovníka, zvláště takového, který má na starosti celkovou údržbu synagógy – pozn. red.]. Židovské školy ani mikve [rituální koupel – pozn. red.] tam nebyly. Židovský hřbitov je v současné době naprosto zdevastovaný. On totiž není zase tak starý, aby zaujal Židovské muzeum a pracovníky Židovské obce, takže je vše financováno z místních zdrojů. Ale obávám se, že možnosti jsou velmi omezené. Stále dál a dál se devastuje. I když teď se o něj začala starat místní paní učitelka se svými žáky. Na litomyšlském hřbitově je pohřbena určitě prababička z tatínkovy strany. Možná i strýček Karel, její syn. Ostatní příbuzní jsou rozprášeni. Co se synagogy týče, tu v šedesátých letech komunisti zbourali. Já jsem iniciovala a prosadila, aby vyrobili pamětní desku na místě, kde stávala. Je tam nápis o tom, že nacisté ji zdevastovali a komunisté zbourali. Jako záminku si tenkrát vzali to, že tam chtějí postavit sídliště. Což učinili, ale ona by jim v tom byla vůbec nebránila. Moje maminka se tehdy snažila o to, aby z toho udělali alespoň nějaký kulturní stánek. Jenže tam byla vyslovená snaha se toho všeho zbavit.

Židé v Litomyšli bývali většinou obchodníci. Obchodovali s různým artiklem, ale hlavně, myslím, s textilem. Byl tam velmi význačný továrník Hugo Popper, známý výrobce obuvi. To byla tenkrát velmi, velmi kvalitní obuv hlavně na export. Mimochodem, jestli znáte Helgu Hoškovou [Helga Hošková-Weissová], akademickou malířku, která udělala na holešovickém Parkhotelu, odkud šly první pražské transporty, pamětní desku, tak to byl její strýček. Udělala také pamětní desku té litomyšlské synagogy.

Jako malé holce se mi o Vysokých svátcích líbilo, jak šla celá rodina a celá litomyšlská obec do synagogy. Bylo to celé tak sváteční a my děti jsme tam strašně vyváděly. A byly jsme napomínány, i ručně. Můj dědeček, tatínek a tatínkův bratr seděli vlevo v první řadě a já jsem si k těm třem pánům směla přijít přisednout. To se mně také moc líbilo. U nás v synagoze běžně sedávaly ženy odděleně od mužů, ale já jsem prostě vlétla dolů a usadila jsem se vedle nich. Nikdo mě nevyhazoval [v ortodoxních synagógach musia sedieť ženy a muži oddelene – pozn. red.]. Jestli by jiné děti nevyhodili, to si neuvědomuji, ale myslím, že ani jim by se bylo nic nestalo. Navíc to nebylo jen jednou, spíše jsem tam sedávala dost pravidelně. Kromě toho si pamatuji, že když byl mazkir, neboli modlitba za mrtvé – tehdy musí všichni, kdo ještě mají oba rodiče a sourozence,

prostě ty nejbližší příbuzné, opustit synagogu – odcházela jsem i s oběma rodiči ze synagogy, ale neznala jsem důvod. Ale věděla jsem, že když musí opustit synagogu i moji rodiče, tak se tam určitě neděje nic sprostého. Protože co nebylo pro děti, tak to bylo sprosté, alespoň tak jsem to tenkrát vnímala.

Jinak v pátek večer jsme se vždycky sešli u dědečka, u tatínkova otce, kde se předvečer soboty slavil pouze v rámci rodiny. Vše vždy probíhalo v té místnosti s klenbou. Ale nepamatuji se, že by matka třeba zapalovala šabatové svíčky. Dědeček pronášel požehnání před jídlem, i když si nejsem jistá, zda podobná požehnání říkal i před jiným než šabatovým jídlem. Košer jsme nejedli, a to v Litomyšli zřejmě nikdo, protože ta možnost ani nebyla. Můj dědeček, když byl mladý, tak košer dodržoval, ale potom dostal nějaké žaludeční potíže - jaké, to nevím - a lékař mu doporučil, aby jedl šunku. No a kuřecí tenkrát ještě nebyla. Ale on byl moudrý a myslím, že se s tím velice dobře vyrovnal. Ani jsme nerozdělovali masité a mléčné. Na druhou stranu, když jsem byla v sobotu u dědečka, tak jsem si nesměla ani psát. Ale když jsem byla doma, tak ano. Dědeček byl v tomto ohledu přísnější a v sobotu ani necestoval [religiózně židovské zákony zakazují počas soboty, šabatu, základných 39 pracovných činností, ktoré sú zahrnuté do Talmudu, a ostatné činnosti, ktoré sú od nich odvodené. Medzi ne patrí napríklad aj písanie a cestovanie – pozn. red.]. Můj tatínek ale musel cestovat i o sobotě coby zástupce mostecké ocelárny.

Pesach, sederovou večeří, jsme také slavili u dědečka. Četla se samozřejmě Hagada [kniha zaznamenávající řád domácí bohoslužby při sederu. Hagada je v podstatě převyprávěním příběhu o východu z Egypta podle biblického podání – pozn. red.] a já jsem směla říkat Manišťane [Ma nišťana, čtyři otázky tradičně přednesené nejmladším účastníkem sederu – pozn. red.]. Protože já jsem nevládla příliš dobře hebrejštinou, tak mně to tatínek přepsal latinkou na kus papíru a vložil mi to do Hagady. Já jsem to přečetla, ale strašně jsem se styděla, protože jsem měla pocit, že podvádím, když to nečtu v originále. Dnes bych se tedy v originále modlit uměla, tedy alespoň to, co mě dědeček a tatínek naučili. Oba se mně velice věnovali, hlavně dědeček, ten opravdu vehementně, protože tatínek měl málo času, jak byl věčně na cestách.

Křesťanské svátky se v naší rodině neslavily nikdy, nikdy jsme například neměli vánoční stromeček. Mně to nikdy nevadilo a ani před spolužáky jsem se nesnažila to nějak zamlčovat. Mě naučili, abych se k tomu hrdě hlásila. Ale myslím, že mé spolužáky to stejně vůbec nezajímalo, jestli mám dárky na Vánoce nebo na Chanuka a ani nikoho z nich nezajímalo, jak a proč se třeba Chanuka slaví.

Ty různé zákazy a příkazy mně jako malé moc vadily. Rodiče mě vždycky uskladnili právě u dědečka a u babičky, u tatínkových rodičů, a babička měla o mě strašný strach a nechtěla mě pustit ven hrát si s dětmi. Na druhou stranu, dědeček mně sice zakazoval psát a kreslit si, ale zato mi vykládal různé biblické příběhy, které mě zaujaly. Bibli jsem později přečetla celou, Starý i Nový Zákon. A občas, když na něco narazím, se náboženství věnuji v Židovské ročence. Teď už ale příliš ne, teď se věnuji spíše, jak bych tak řekla, formálním stránkám života Obce. Protože, jak jistě víte, je to tam velmi rozhádané. Já jsem zastáncem té strany protisidonovské [Karol Efraim Sidon vrchní zemský a pražský rabín je zástancem konzervativního judaismu – pozn. red.] a hlásím se k tomu. S náboženstvím to však nemá nic společného, jde spíše o určitý vztah k obci. Já jsem přesvědčená, že ta druhá strana - my říkáme vždycky na naší straně a na druhé straně - tak že ta druhá strana podle mě sice velice demonstuje náboženské obřady, ale že jim jde hlavně o finanční a jiné zisky. No, v podstatě finanční.

Já sama dnes např. zákazy spojené se sobotou nedodržuji, ani svíčky nezapaluji, to už není ve smíšeném manželství možné a vůbec celý styl života to prostě nedovoluje. Jen chodívám během určitých svátků na obec a na Dlouhý den [Jom kippur, nejslavnostnější událost v židovském kalendáři – pozn. red.] se postím. Ale židovství jsem začala brát spíš jako životní filozofii a věci, které nebylo možné dodržovat, prostě ty formální záležitosti, jsem odbourala. Proto mně též není blízké dnešní ortodoxní směřování pražské obce. Podle mě jsou to, co oni prosazují, jen takové formality, věci, jimiž se člověk vyčleňuje z normální společnosti. Že se nějak staví „na odiv“. To nemám ráda, žádnou takovou, řekněme, demonstraci. Jako dospělá jsem jednou byla v pátek večer v synagoze a přišlo mi to tam takové cizí, neosobní, tak jsem si řekla, že to tedy nemám zapotřebí. Ale protože jsem byla jako dítě zvyklá chodit o Vysokých svátcích do synagogy, tak jsem tam chodila jaksi celou dobu, i dobu komunismu. Protože jsem knihovnice, měla jsem také úřední pochůzky, takže jsem to spojila s nějakou tou úřední pochůzkou. A nikdo nic nevěděl. Asi jsem měla štěstí. A zrovna takové štěstí měl můj muž, Milan Dušek, který jako varhaník hrál u svaté Markéty, také každou neděli a každý svátek. Naproti vchodu do svaté Markéty bydlela jejich kádrová referentka a ta říkala: „Vím o každém všechno.“ O mém muži ale nevěděla nic. Žádné represe ohledně své víry jsem za komunismu nepociťovala. Jen jednou se mě při nějakém výslechu, nebo to snad byl kádrový pohovor, to už nevím, ptali, jak jsem na tom s náboženstvím, na což jsem odpověděla, že to nemám ujasněné.

V životě jsem nenarazila ani na žádný antisemitismus, ani ve škole, ani v práci. To spíš maminka u toho předsedy národního výboru, ale já osobně nikdy. Já nikdy neměla potřebu svůj židovský původ skrývat, ale ani jsem neměla snahu to demonstrovat. V práci to o mně samozřejmě věděli. Mimochodem, my jsme tam měli společnost čtyř žen a všechny jsme byly nábožensky zaměřené, každá jaksi jiného druhu. A bavily jsme se o tom, v naprosté shodě. Jedna byla evangelička, jedna byla československá [Církev československá husitská] a jedna byla katolička. Spojovala nás shoda názoru na téma věřit či být ateista, to víte, za totality. Myslím, že ohledně víry jsme byly všechny čtyři tolerantní a zůstaly jsme doposud.

Já jsem ze židovství vyrostla, či spíše jsem vyrostla v něm. Nikdy u mě nenastala ona pochybnost, zda je příjmu za své, myslím, že jsem nic takového nikdy nezvažovala. Prostě jsem to brala jako daný fakt. A nikoho jsem se nikdy neptala, jestli v něco věřit mám nebo nemám, ani za komunismu, který propagoval ateismus. Věřila jsem, ale nikde jsem to neinzerovala. Ptali se mě dokonce lidé, jak je možné, že jsem po holocaustu nepřestala věřit. Ale já vím, že to tak mělo být, a proto věřím dál. Je těžké formulovat, co mě na židovství nejvíce oslovuje. Líbí se mi, že se mnou můj názor a moje pocity sdílí ještě další, tu větší, tu menší skupina lidí. A především jsou to citová pouta - k tradici a židovským myšlenkám.

## **Život od 60. let**

Můj manžel se jmenuje Milan Dušek. Není to Žid, ale katolík. Narodil se 26. května 1931. Vyrůstal v Ústí nad Orlicí, ale narodit se jel do Vysokého Mýta – v Ústí nebyla porodnice. Sourozence měl a vlastně neměl. Jeho otec Emil byl totiž podruhé ženatý. Poprvé se oženil v roce 1894. Se svou první ženou měl šest dětí. Ale ona byla nějak dlouhodobě nemocná, co jí bylo, to se nějak přesně neví. Soudili, že možná roztroušená skleróza. Když potom ovdověl, tak se ukázalo, že se žádný z těchto v podstatě již dospělých pěti dětí o něj nechce starat. A tak si našel hospodyní. A on se rozhodl, že si ji vezme za ženu. Jmenovala se Justina Zimprichová. Mezi nimi byl osmadvacet let rozdíl. Byla to vlastně Němka, pocházela z okolí Ústí nad Orlicí, ze Sudet. Ale hlásila se k české národnosti. Z

prvního manželství měl tedy manžel šest nevlastních sourozenců a z druhého manželství už žádného. O těch jeho nevlastních nic nevím, oni se nestýkali a myslím, že už nikdo z nich ani nežije. Jeho nejstarší bratr, jestli se nemýlím, byl asi o tři čtvrtě roku starší než manželova matka. A oni na ni prý velice žárlili. Prostě nechtěli mít s nimi nic společného.

Manžel vystudoval pražskou konzervatoř, ale z kádrových důvodů se tam dostal až napotřetí. Předtím tedy prošel několika dělnickými profesemi, dělal taškáře v nějaké dílně na výrobu tašek a tak, ledacos.

Po absolutoriu učil nějakou dobu hudební výchovu ve Vysokém Mýtě, ale nakonec se vrátil na konzervatoř. Učil tam především klavír, improvizaci a teorii. Ale jeho původní povolání jsou varhany, sám za totality hrál v břevnovském klášteře. Učil také hudební výchovu na DAMU [Divadelní fakulta Akademie múzických umění v Praze]. Tam, mimochodem, učil hlavně ročník, kde byl Dejdar [Martin Dejdar (1965)], Hrzánová [Barbora Hrzánová (1964)], Jančařík, ten je v Brně, a Hanuš [Miroslav Hanuš (1963)], ten je v Divadle v Dlouhé. Tuším, že v druhém ročníku nastudovali divadlo, takovou aktovku od F.F.Šamberka [František Ferdinand Šamberk (1838-1904)] „Blázinec v prvním poschodí“. Zmodernizovali to a hráli v Disku. Když pak absolvovali, tak kluci šli na vojnu. Ale když se vrátili, rozhodli se, že to znovu nastudují. Jenže už nebyl žádný materiál, a tak musel můj muž podle nahrávek všechno zpracovat. A tak to zpracoval, připravil a doprovázel je. Hráli to – a prakticky dosud hrají - v různých divadlech. Pak s nimi nastudoval ještě i jiné hry. I teď, když mají sem tam někdy Dejdar s Hrzánovou čas, oni jsou totiž oba velmi zaneprázdnění, jezdí s tou hrou do Brna do divadla Radost. Ale už dlouho se ta hra nehrála.

Oba jsme tedy studovali v Praze, manžel žil během studií v koleji, od padesátého prvního do padesátého šestého roku. Já jsem bydlela v soukromí. Ale seznámili jsme se až později, 14. prosince 1959. A to ve vlaku. Z Litomyšle do Chocně jezdila lokálka – a je to tak dosud. Kdysi byla snaha udělat rychlíkový průtah přes Litomyšl, ale místní radní se tomu vzepřeli. Takže se to nestalo. V podstatě naštěstí. Manžel jel tehdy z Ústí do Prahy a já z Litomyšle. A tenkrát jsem v Chocni přisedla do kupé, kde manžel seděl.

Později jsme se shodli na tom, že obvykle jsme se každý prostě posadili do kupé, sedli jsme, četli jsme a s nikým jsme se nebavili. Ale tehdy jsem se ho já zeptala, jestli je tam volné místo, on řekl, že ano, a hned jsme se dali do řeči. Já jsem měla na sobě kožený kabát, který jsem si koupila v Bulharsku a kvůli kterému jsem měla kádrové popotahování. A můj manžel si kvůli němu myslel, že jsem estébačka [20](#) a velmi ho to iritovalo. Ale ono to tenkrát s tím kabátem bylo tak, že jsem ho v tom Bulharsku vyměnila za některé věci, ale kádrováci si mysleli, že jsem ho koupila a ptali se, jak jsem přišla k tolika penězům. Já jsem měla v Bulharsku provdanou spolužačku z gymnázia a ta mi dosvědčila, že mi ten kabát dala. Takže jsme se začali bavit o povolání. Já jsem mu řekla svoje a pak jsem se ptala, čím je on. Na to odpověděl, že učí. Moje otázka, zda na základní škole, ho popudila. Řekl mi, že ne, že učí na konzervatoři.

No a pak jsme se začali bavit o hudbě. Já sama jsem velmi dlouho chodila na klavír, ale tenkrát mi dali najevo, že jsem sice nadaná, ale že to nikdy daleko nepřivedu. Chodívala jsem k jedné paní učitelce, jmenovala se Emilie Votroubková. Ta nade mnou stála, bouchala mě přes prsty a onikala mi. A říkala: „Já jsem přesvědčená, že já až umřu, tak ona mně na pohřeb nepůjde.“ Po válce jsem měla dokonce koncert. Ale ten dopadl velmi neslavně. Já jsem totiž po válce chodila ještě na pianovou harmoniku, to jsem si vymohla, no a když bylo veřejné vystoupení, tak mi pan učitel řekl:

„Radím ti, vezmi si s sebou noty.“ Ale já jsem odpověděla: „Vyloučeno, já to umím perfektně z paměti.“ Dostala jsem se přes nejtěžší místo a konec. Ale já jsem nikdy nebyla na veřejná vystoupení. Já jsem se nerada předváděla na veřejnosti. Na rozdíl od Anity Frankové. Která kdykoliv na požádání zazpívala. I já jsem zpívala ve sboru, ve školním sboru.

Svému budoucímu manželovi jsem řekla, že mám ráda Janáčka [Leoš Janáček (1854-1928): český skladatel, pedagog, významný folklorista a čelní představitel moderní hudby – pozn. red.] on řekl, že má rád Mozarta [Wolfgang Amadeus Mozart (1756-1791): rakúsky skladatel. Jeden z nejvýznamnějších osobností světové hudby – pozn. red.]. Zjistili jsme, že se tedy absolutně neshodneme. Dojeli jsme do Prahy, vyšli jsme na stanici tramvaje a tam stál a čekal na tramvaj manželův bývalý žák - manžel jeden čas učil ve Vysokém Mýtě na průmyslovce hudební výchovu – ale zároveň můj spolupracovník. Protože to byl technik a pracoval v našem Ústavu. Oba jsme k němu šli a oba jsme s ním chtěli toho druhého seznámit. A on říká: „Já Vás oba znám.“ Načež se nám blížila tramvaj, já jsem s tím panem Peterkou nastoupila do tramvaje a manžel říká: „Pane Peterko, jaké máte číslo telefonu?“ A on na to: „To a to, ale slečna Freyová má linku tu a tu.“ V té tramvaji jsem pak vyzvídala: „Pane Peterko, prosím Vás, co to je za nemožného chlapa?“ A on mě na to povídá: „No dovolte, to je náhodou výborný člověk.“ Manžel mně druhý den zavolal a já jsem začala zkoumat, co je na něm výborného. A zkoumám to doposud.

Brali jsme se 28. ledna 1961. Já jsem byla přihlášená do bytového družstva a tehdy začala být reálná naděje, že dostaneme byt. To uspíšilo naše rozhodnutí. První dítě, dcera Hana, se nám narodila 15. ledna 1962. Syn Petr je mladší, ten se narodil 25. listopadu 1967.

Dcera je podruhé vdaná, protože její první muž, Jan Ševčík, se rok po svatbě zabil v autě. Brala si ho v roce 1985. V roce 1987 se seznámila se svým druhým manželem, Petrem Janišem, a v roce 1988 si ho vzala. Z druhého manželství má jednu dceru, dnes šestnáctiletou Terešku. Hana vystudovala DAMU, obor organizace a řízení divadel a kultury. Neboli produkci. Teď pracuje jako tisková mluvčí v různých podnicích.

Syn Petr je také ženatý, ten se ženil před deseti lety, tj. v roce 1995. Vzal si Lucii Blahetovou. Mají spolu dvě dcery, Kateřinu a Barboru. Kateřina se narodila 1. října 2000. Té druhé budou 9. října dva roky, takže se narodila v roce 2003. Petr má strojní průmyslovku, kterou si ale udělal až po vojně. Původně se totiž vyučil automechanikem. Teď studuje na vysoké škole v Brně, obor speciální výchova. Studuje tam dálkově, v rámci profese – on je totiž kriminalista – a měl to jako podmínku, aby mohl zůstat.

Co se mých dětí týká, řekla bych, že dcera má velmi židovské cítění. Říká, že to, že je míšenka, jí rozšiřuje její schopnost tolerance. Bere sama sebe jako Židovku, nepraktikuje, dokonce je ateistka, ale vnímá to tak, že má v sobě židovskou krev. Syn Petr o tom tolik nepřemýšlí, jenom řekl, že chce vstoupit do Židovské obce, což se mu podařilo, ale po důvodu jsem se ho neptala, protože on je velice uzavřený. Vůbec nevím, co ho k tomu vedlo. Obřezaný není a ani nijak víru nepraktikuje.

K víře však byly obě děti vychovávány, a to oboustranně. I manžel je totiž nábožensky založený. Děti to viděly, my jsme to před nimi nikdy netajili, a věděly, že se to prostě musí nějak spojit. Znaly rozdíly a viděly, že my se navzájem tolerujeme, čili to tolerovaly absolutně bez problému. U nás se slavily jak židovské, tak křesťanské svátky. Celá rodina se mnou doposud chodí na obec. O Chanuka nebo o Purim a Pesach. Sami svátky neslaví. O Vysokých svátcích teď už chodím sama nebo s manželem, protože děti na to prostě nemají čas. Ale když byly malé, tak chodily také.

Vánoce jsem i já začala slavit, až když jsem se vdala. To jsme slavili tady u nás doma, strojili jsme stromeček a tak dále. Dnes je slavíme u dcery. Já to беру jako společenskou záležitost a příležitost, aby se mohla rodina sejít.

Co se volného času týče, kdysi jsem chodila velice pilně do divadla a na koncerty. Dnes již málo, protože jsem poněkud handicapovaná. Měla jsem zlomený krček a ještě dvě zlomeniny prvního bederního obratle – jedno loni a druhé letos. Takže teď jsem trochu unavenější. Chodívala jsem se svými kamarádkami, protože manžel nechodí nikam. Ten má doma svoji fonotéku a nechce být při tom rušen. Říká, že nesnáší na veřejných produkcích různé šoupání nohama a pokašlávání. Do kina v posledních letech chodívám také velmi málo, ale jako mladší jsme do kina chodili. V Litomyšli bylo jedno a jeden čas, myslím, i dvě. Byla jsem tam i před válkou, to tenkrát dávali Sněhurku.

Také jsem hodně chodívala na studentské plesy, ty měly výbornou úroveň. Taneční jsou dnes formálně stejné jako tenkrát, ale obsahově ne. Já jsem tady v Praze chodila loni do tanečních s vnučkou, to byla sešlost lidí - nechci říct společnost lidí - kteří se naprosto neznali, kdežto my jsme se tam na tom malém městě všichni znali. Byly to pouze studentské taneční, a tak jsme tam byli jednoduše společnost a dá se říci dobrá společnost. Pokud si pamatuji, do tanečních jsme chodili jednou týdně, ale jak dlouho trvaly, to už nevím. V Praze jsem pak chodívala na plesy se společností přátel. Manžel totiž netančí. Taneční sice absolvoval a několikrát, ale pouze jako klavírista. Na tanec je absolutní antitalent.

Takže volný čas často trávím s přítelkyněmi. Nějaká přátelství mně zůstala i z dávných dob. Například minulý týden jsem byla na návštěvě u jedné kamarádky ještě z předškolního věku – to je takové dlouhodobé přátelství. Stále se přátelím i s tou spolužačkou, která si se mnou chodila ve válce hrát, a s děvčaty z gymnázia. V současné době míváme srazy každý rok. Původně to tedy bylo každých pět let, potom každé tři roky a nyní tedy každý rok. Občas si píšeme. Jezdily jsme spolu společně i na výlety, ale teď již ne. Dělalaly jsme to samozřejmě za svobodna ve skautingu. To jsme jezdily na tábory, výlety a tak. Nejen v okolí Litomyšle. V devětačtyřicátém jsme byly ve Svatojánské dolině na Slovensku. Skauti jsou dívčí a klukovské. My jsme vždycky jezdily tak, že kluci tábor vybudovali a byli tam prvních čtrnáct dní. My jsme je potom vystřídaly a tábor jsme zbouraly. Chodila jsem tam ráda, byla tam děvčata, která mně byla blízká, skautská myšlenka mně byla blízká, prostě tam byla dobrá společnost. Začala jsem tam chodit v sedmačtyřicátém o prázdninách. V roce čtyřicet devět po prázdninách byl bohužel skaut zrušen.

Ani já jsem nikdy nerozlišovala, jestli jsou mými přáteli Židé nebo ne. To ani nebylo možné, nás tam bylo jen dvanáct dětí. A v mém věku jediné Anita Franková. S tou jsem dodnes v dobrých přátelských vztazích. I když nemáme čas se sejít, jen si to slibujeme.

Můj vztah ke komunistickému režimu byl jednoznačný a podložený mnoha fakty. Ale na výslechu jsem kvůli svým příbuzným na Západě nikdy nebyla. Naši korespondenci asi kontrolovali, ale my jsme samozřejmě psali velmi opatrně. Snažili jsme se poslouchat i Svobodnou Evropu a tak, ale bylo to velmi obtížné, protože v Praze to bylo velice rušené. Mimo Prahu to bylo snazší. A občas jsem se dostala i k samizdatu [21](#).

V práci jsme naštěstí byli taková dobrá skupina, nebyl tam žádný komunista. V roce 1968 [22](#) sice emigroval ředitel Ústavu, se kterým jsem byla a dosud jsem – doufám, že ještě žije – ve velmi dobrých přátelských vztazích a dokonce jsem ho byla i v roce 1992 navštívit v Anglii, ale i s novým ředitelem jsme byli spřáteleni.

V roce sedmdesát čtyři tomu ale udělali rázný konec, nastoupil „soudruh“ ředitel a bylo zle. Například tušil, nebo mu to snad někdo donesl, že v knihovně se vlastně shromažďují všechny informace, že tedy tam všechno víme. Pozval si mě a chtěl, abych mu donášela. Já jsem to odmítla. A od té doby jsem měla nejnižší plat a nejnižší odměny. Ale neměl možnost mě dostat pryč, protože jsem byla chráněna dvěstěpětapadesátkou, neboli paragrafem 255/46 o výhodách lidí, kteří se vrátili z koncentračních táborů. Takže výpověď mi dát nemohl. Ale v roce 1981, když v Polsku přišla ke slovu Solidarita [23](#), zkoušel to navléknout na toto kopyto. Jednoho dne roku 1981 jsem doma při návratu z práce našla ve schránce úřední lístek, kde bylo napsáno: „Dostavte se druhý den v tolik a v tolik hodin dopoledne do Bartolomějské číslo 4. Podle paragrafu XY.“ Říkala jsem si: „Propánakrále, co jsem mohla udělat?“ A šla jsem na místní VB [Verejná Bezpečnost, dnes Policie – pozn. red.] a ptala jsem se jich, co je to za paragraf. A oni mi řekli, že jde o rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví. Já jsem si říkala: „Vždyť já jsem nemohla nikde nic ukrást. Nejsem si ničeho vědoma.“ Druhý den jsem šla tedy do té Bartolomějské, přišla jsem do vrátnice a říkala jsem: „Prosím Vás, tady asi bude omyl, protože to má být ten a ten paragraf a já si nejsem vědoma, že bych byla něco ukradla.“ Ten vrátný odpověděl: „No, třeba jste něco ukradla v opilosti.“ Na to jsem mu řekla: „Prosím Vás, já jsem byla naposledy opilá, když mně byly tři roky.“ A on vylítl a řekl: „No dovolte. Víte, co z toho mohlo být!“ Já říkám, že naštěstí z toho nebylo nic. Tak mě zavedl nahoru a tam někdo seděl a dával mně otázky tu z té strany, tu z oné strany. Po nějaké době mě přešla trpělivost a říkám: „Prosím Vás, řekněte mi, co ode mě vlastně chcete. Vy tady ztrácíte svůj pracovní čas, já ztrácím svůj pracovní čas.“ No, tak pak z něj vyšlo, jestli prý nemám spojení se Solidaritou. Jestli od ní nedostávám nějakou literaturu. A jestli jsem ve styku se zahraničím. Na to jsem řekla: „Ano jsem. Protože tam mám hodně příbuzných, kteří tam emigrovali před Hitlerem.“ Na ty, kteří emigrovali po šedesátém osmém, na ty jsem jaksi pozapomněla. No a takhle jsme se chvíli bavili, on se ptal, jestli jsem těm příbuzným náhodou nepíši, že se mi tady něco nelíbí. Na to jsem namítla, co bych jim ale měla psát. No a takhle to trvalo ještě chvíli a pak řekl: „No tak můžete jít domů.“ A já na to: „Nepůjdu domů, dokud od Vás nedostanu úřední potvrzení, že jsem tady byla, protože to potřebuji do práce.“ Ten člověk odpověděl: „To je mi líto, ale já Vás tady nemůžu nechat samotnou.“ A já říkám: „Tak mně je to taky líto, ale já odsud prostě bez toho potvrzení nepůjdu.“ A tak mi řekl: „Zůstaňte sedět, ani se nehněte“, zmačknul nějaký knoflík pod stolem a za chvíli přišel, přinesl mi potvrzení a já jsem šla domů.

Takže ani to se novému panu řediteli nepovedlo. Až když jsem zjistila, že i přes své poměrně minimální příjmy pro mě bude nejvýhodnější jít k prvnímu prosinci 1988 do důchodu, tak jsem odešla sama. I když vzhledem k té dvěstěpětapadesátce jsem byla v důchodovém věku už v roce 1982. A pak přišel rok 1989 [24](#). V té době jsem ale byla hlavně zaměstnaná hlídáním své nejstarší vnučky Terezky. Vozila jsem ji v kočárku na Petřín a sledovala davy lidí, kteří chodí a demonstrují. Ale sama jsem samozřejmě také chodila, byla jsem na Václavském náměstí i na Letné.

Jinak cestovat jsem mohla již za komunismu. Moje maminka i já jsme byly v Anglii u příbuzných. A potom i v dvaadevadesátém. V současné době nikam moc nejezdíme, prázdniny jsme trávívali částečně sami a částečně s dětmi a jejich rodinami. Občas jsme hlídali Terezku. Ty malé holčičky jsme v podstatě hlídali jenom příležitostně. Letos poprvé jsme s nimi byli v Litomyšli.

Před rokem padesát měla maminka velkou chuť emigrovat. Já jsem trvala na tom, že chci maturovat na litomyšlském gymnáziu. Pak v šedesátém osmém jsem měla chuť emigrovat já, ale to už jsem byla vdaná a manžel odjet nechtěl. Chtěla jsem jet třeba do Kanady, kde jsem měla

spoustu příbuzných. V Izraeli žádné příbuzné nemám, i když nějaké známé, emigranty, ano. A s nimi jsem se tam, když jsem do Izraele přijela, velice ráda sešla a bylo mně s nimi dobře. Jsem přesvědčená, že Izrael vzniknout měl a že lidé, kteří tam žijí, jsou tam šťastní a cítí se tam doma. Ale já bych se tam, myslím, doma necítila. Já jsem zvyklá na křesťanské prostředí.

V Izraeli jsem byla čtyřikrát. Poprvé jsem tam byla tehdy s prezidentem Havlem [25](#) v dubnu devadesátého roku. To byla ta jeho první cesta do Izraele, kdy nás vzal některé sebou, myslím, že nás bylo devadesát, ale ruku do ohně bych za to nestrčila. Tenkrát tam byl nějaký program, balet či koncert a v rámci toho měl Havel a Kňažko [26](#) projev. Kňažko mě velmi nepříjemně překvapil, protože Havel tehdy mluvil za Československo, ale Kňažko za Slovensko. Už tehdy tam byla vidět snaha se oddělit. Pak nás zavedli na jeruzalémskou univerzitu, kde byla nějaká výstava holocaustu. A byli jsme v Yad Vashem. V květnu téhož roku jsem tam byla na kongresu International Council of Jewish Women. Potřetí jsem tam byla s cestovní kanceláří na poznávacím zájezdu, to bylo asi na týden, takový běžný zájezd s cestovní kanceláří, velká skupina, autobus. Jela jsem tam tenkrát ještě s Anitou Frankovou. Počtvrté jsem tam byla znovu na kongresu International Council of Jewish Women.

Při té oficiální cestě jsem bydlela u příbuzných mé kamarádky a ti nás vzali na návštěvu různých památek a při těch dvou kongresech nás také vždycky zavezli na nějaký výlet. Pokaždé do Yad Vashem a pak ještě jednou do Negevské pouště k beduínům.

Můj první dojem z návštěvy Izraele byl, že šlapu v Bibli. A ten dojem mě provázel stále. Zvláště mě zaujalo jeruzalémské Staré město, Jaffa Gate, prostě celé to město. Byla jsem samozřejmě i u Zdi nářků. Nejprve nás tam jelo víc a pak jsem tam byla ještě se známými znovu. Líbila se mi ale i další města, které jsem navštívila na poznávacím zájezdu. Třeba Jaffa nebo Tel Aviv a Betlehem. Byli jsme i na Masadě, na Olivetské hoře nebo v Nazaretu, tam se mně hodně líbilo. Pro mě bylo zajímavé navštěvovat jak židovské, tak křesťanské památky. Spíše negativní zážitky jsem měla tam dole, u Mrtvého moře a v Eilatu. Na Mrtvé moře jsem byla totiž velmi zvědavá, ale měla jsem nějaké oděrky, v normálním prostředí nepostřehnutelné, ale do té slané vody jsem nemohla. To mě velice trápilo. K Mrtvému moři bych proto už nikdy nechtěla. A Eilat se mně taky nelíbil, protože to je velkoměsto a je to vlastně obchod s mořem. Líbilo se mně tam to podmořské akvárium, to ano. A jinak mě naprosto nenadchla brusírna diamantů, protože to bylo také velmi komerčně zaměřeno. A nelíbila se mi průvodkyně z té cestovní kanceláře, protože se z toho jaksi snažila vyzískat co nejvíc pro sebe a o nás se nestarala. Měla jsem s ní určité nedorozumění, vůbec jsme se neshodly. Ne, žádnou lumpárnu jsem jí nevyvedla, spíš jsem jí vytýkala její nepřesnosti. A to již na letišti v Praze. A ona se k tomu stavěla vzdorně.

Nemohu říci, že bych se před svou první návštěvou Izraele na něco obzvlášť těšila. Byla jsem zvědavá na všechno. A všechno mě překvapilo.

## Glosář:

### [1](#) Joseph II (1741-1790)

Holy Roman Emperor, king of Bohemia and Hungary (1780-1790), a representative figure of enlightened absolutism. He carried out a complex program of political, economic, social and cultural reforms. His main aims were religious toleration, unrestricted trade and education, and a

reduction in the power of the Church. These views were reflected in his policy toward Jews. His ‚Judenreformen‘ (Jewish reforms) and the ‚Toleranzpatent‘ (Edict of Tolerance) granted Jews several important rights that they had been deprived of before: they were allowed to settle in royal free cities, rent land, engage in crafts and commerce, become members of guilds, etc. Joseph had several laws which didn't help Jewish interests: he prohibited the use of Hebrew and Yiddish in business and public records, he abolished rabbinical jurisdiction and introduced liability for military service. A special decree ordered all the Jews to select a German family name for themselves. Joseph's reign introduced some civic improvement into the life of the Jews in the Empire, and also supported cultural and linguistic assimilation. As a result, controversy arose between liberal-minded and orthodox Jews, which is considered the root cause of the schism between the Orthodox and the Neolog Jewry.

## **2 Terezin/Theresienstadt**

A ghetto in the Czech Republic, run by the SS. Jews were transferred from there to various extermination camps. It was used to camouflage the extermination of European Jews by the Nazis, who presented Theresienstadt as a 'model Jewish settlement'. Czech gendarmes served as ghetto guards, and with their help the Jews were able to maintain contact with the outside world. Although education was prohibited, regular classes were held, clandestinely. Thanks to the large number of artists, writers, and scholars in the ghetto, there was an intensive program of cultural activities. At the end of 1943, when word spread of what was happening in the Nazi camps, the Germans decided to allow an International Red Cross investigation committee to visit Theresienstadt. In preparation, more prisoners were deported to Auschwitz, in order to reduce congestion in the ghetto. Dummy stores, a cafe, a bank, kindergartens, a school, and flower gardens were put up to deceive the committee.

## **3 Schuschnigg Kurt von (1897-1977)**

rakúsky politik. V rokoch 1934-38 rakúsky spolkový kancelár. Pokračoval v Dollfusovej politike. 11. marca 1938 dostal Schuschnigg od Hitlera ultimátum, aby do strany prijal aj nacistických politikov, čo odmietol. V ten istý deň vydal Hitler rozkaz Wehrmachtu o vstupe na územie Rakúska. Po anšluse Rakúska, 13. marca 1938 bol Schuschnigg veznený. Po vojne žil v rokoch 1945-67 v USA. Ilustrovaný encyklopedický slovník, Academia, Praha 1982, str. 261

[www.dws.ozone.pl](http://www.dws.ozone.pl)

## **4 Tobruk**

prístavné mesto v Lýbii pri Stredozemnom mori. Počas 2. svetovej vojny sa viedli o Tobruk ťažké boje, ktorých sa spolu s britskou armádou zúčastnili i československí vojaci. 22.1.1941 obsadený britským vojskom. 21.6.1942 dobytý po niekoľkomesačnom obliehaní Wehrmachtom na čele s maršálom Rommelom. 12.-13.11.1942 znovu dobytý britským vojskom. Ilustrovaný encyklopedický slovník, Academia, Praha 1982, str. 599

## **5 Kashrut in eating habits**

kashrut means ritual behavior. A term indicating the religious validity of some object or article according to Jewish law, mainly in the case of foodstuffs. Biblical law dictates which living creatures

are allowed to be eaten. The use of blood is strictly forbidden. The method of slaughter is prescribed, the so-called shechitah. The main rule of kashrut is the prohibition of eating dairy and meat products at the same time, even when they weren't cooked together.

## **6 Nucené vysídlení Němců**

je jedním z označení pro masové deportace německého obyvatelstva z Československa, k němuž došlo po 2. světové válce v letech 1945-1946. Přestože protiněmecké nálady byly po druhé světové válce v české společnosti běžné, bývá autorství myšlenky řešit poválečné vztahy mezi Čechy a sudetskými Němci masovou deportací připisováno prezidentu Edvardu Benešovi, který pro svůj záměr postupně získal podporu Spojenců. Deportace Němců z Československa byly spolu s deportacemi souvisejícími se změnou hranic Polska (asi 5 milionů Němců) největším poválečným přemístěním obyvatelstva v Evropě. V letech 1945-6 musely Československo opustit více než 3 miliony lidí; zůstat mohlo 250 000 Němců s omezenými občanskými právy.

[http://cs.wikipedia.org/wiki/Vys%C3%ADdlen%C3%AD\\_N%C4%9Bmc%C5%AF\\_z\\_%C4%8Ceskoslovenska](http://cs.wikipedia.org/wiki/Vys%C3%ADdlen%C3%AD_N%C4%9Bmc%C5%AF_z_%C4%8Ceskoslovenska)

## **7 Skoda Company**

Car factory, the foundations of which were laid in 1895 by the mechanics V. Laurin and V. Klement with the production of Slavia bicycles. Just before the end of the 19th century they began manufacturing motor cycles and, in 1905, they started manufacturing automobiles. The name Skoda was introduced in 1925. Having survived economic difficulties, the company made a name for itself on the international market even within the constraints of the Socialist economy. In 1991 Skoda became a joint stock company in association with Volkswagen.

## **8 Sudetenland**

Highly industrialized north-west frontier region that was transferred from the Austro-Hungarian Empire to the new state of Czechoslovakia in 1919. Together with the land a German-speaking minority of 3 million people was annexed, which became a constant source of tension both between the states of Germany, Austria and Czechoslovakia, and within Czechoslovakia. In 1935 a nazi-type party, the Sudeten German Party financed by the German government, was set up. Following the Munich Agreement in 1938 German troops occupied the Sudetenland. In 1945 Czechoslovakia regained the territory and pogroms started against the German and Hungarian minority. The Potsdam Agreement authorized Czechoslovakia to expel the entire German and Hungarian minority from the country.

## **9 Hitlerjugend**

The youth organization of the German Nazi Party (NSDAP). In 1936 all other German youth organizations were abolished and the Hitlerjugend was the only legal state youth organization. From 1939 all young Germans between 10 and 18 were obliged to join the Hitlerjugend, which organized after-school activities and political education. Boys over 14 were also given pre-military training and girls over 14 were trained for motherhood and domestic duties. After reaching the age of 18, young people either joined the army or went to work.

## **10 February 1948**

Communist take-over in Czechoslovakia. The 'people's democracy' became one of the Soviet satellites in Eastern Europe. The state apparatus was centralized under the leadership of the Czechoslovak Communist Party (KSC). In the economy private ownership was banned and submitted to central planning. The state took control of the educational system, too. Political opposition and dissident elements were persecuted.

## **11 Zapotocky, Antonin (1884-1957)**

From 1921 a member of the Czechoslovak Communist Party (KSC), from 1940-1945 imprisoned in the Sachsenhausen-Oranienburg concentration camp. 1945-1950 president of the Central Union Committee (URO), 1950-1953 member of the National Assembly (NS), 1948-1953 Prime Minister. From 21st March 1953 president of the Czechoslovak Socialist Republic.

## **12 Anti-Jewish laws in the Protectorate of Bohemia and Moravia**

In March 1939, there lived in the Protectorate 92,199 inhabitants classified according to the so-called Nuremberg Laws as Jews. On 21st June 1939, Konstantin von Neurath, the Reichs protector, passed the so-called Edict Regarding Jewish Property, which put restrictions on Jewish property. On 24th April 1940, a government edict was passed which eliminated Jews from economic activity. Similarly like previous legal changes it was based on the Nuremberg Law definitions and limited the legal standing of Jews. According to the law, Jews couldn't perform any functions (honorary or paid) in the courts or public service and couldn't participate at all in politics, be members of Jewish organizations and other organizations of social, cultural and economic nature. They were completely barred from performing any independent occupation, couldn't work as lawyers, doctors, veterinarians, notaries, defence attorneys and so on. Jewish residents could participate in public life only in the realm of religious Jewish organizations. Jews were forbidden to enter certain streets, squares, parks and other public places. From September 1939 they were forbidden from being outside their home after 8pm. Beginning in November 1939 they couldn't leave, even temporarily, their place of residence without special permission. Residents of Jewish extraction were barred from visiting theatres and cinemas, restaurants and cafés, swimming pools, libraries and other entertainment and sports centres. On public transport they were limited to standing room in the last car, in trains they weren't allowed to use dining or sleeping cars and could ride only in the lowest class, again only in the last car. They weren't allowed entry into waiting rooms and other station facilities. The Nazis limited shopping hours for Jews to twice two hours and later only two hours per day. They confiscated radio equipment and limited their choice of groceries. Jews weren't allowed to keep animals at home. Jewish children were prevented from visiting German, and, from August 1940, also Czech public and private schools. In March 1941 even so-called re-education courses organized by the Jewish Religious Community were forbidden, and from June 1942 also education in Jewish schools. To eliminate Jews from society it was important that they be easily identifiable. Beginning in March 1940, citizenship cards of Jews were marked by the letter 'J' (for Jude - Jew). From 1st September 1941 Jews older than six could only go out in public if they wore a yellow six-pointed star with 'Jude' written on it on their clothing.

**13** Mobilizace v září 1938: Nástup nacistů k moci v Německu v roce 1933, představoval zásadní přelom v zahraničně-politickém postavení Československa. Rostoucí napětí druhé poloviny 30. let

nakonec vyvrcholilo v roce 1938, kdy vzrůstající agresivita sousedního Německa vedla nejprve k přijetí mimořádných opatření v době 20. května do 22. června a nakonec k vyhlášení všeobecné mobilizace 23. září 1938. Po léta pracně budovaný bezpečnostní systém Československa se ovšem na přelomu září 1938 zhroutil. Hlavní spojenec Francie nás nutil k podrobení se Německu a netajil se tím, že vojenskou pomoc nehodlá poskytnout. Pomoc Sovětského svazu, sama ostatně dost problematická, byla podmíněna postojem Francie. Další státy tj. Maďarsko a Polsko, jen čekaly, kdy budou moci získat také něco pro sebe. <http://www.military.cz/opevneni/mobilizace.html>

**14** Heydrichiade: Period of harsh reprisals against the Czech resistance movement and against the Czech nation under the German occupation (1939–45). It started in September 1941 with the appointment of R. Heydrich as Reichsprotektor of the Protectorate of Bohemia and Moravia, who declared martial law and executed the representatives of the local resistance. The Heydrichiade came to its peak after Heydrich's assassination in May 1942. After his death, martial law was introduced until early July 1942, in the framework of which Czech patriots were executed and deported to concentration camps, and the towns of Lidice and Lezaky were annihilated. Sometimes the term Heydrichiade is used to refer to the period of martial law after Heydrich's assassination.

## **15 Gulag**

The Soviet system of forced labor camps in the remote regions of Siberia and the Far North, which was first established in 1919. However, it was not until the early 1930s that there was a significant number of inmates in the camps. By 1934 the Gulag, or the Main Directorate for Corrective Labor Camps, then under the Cheka's successor organization the NKVD, had several million inmates. The prisoners included murderers, thieves, and other common criminals, along with political and religious dissenters. The Gulag camps made significant contributions to the Soviet economy during the rule of Stalin. Conditions in the camps were extremely harsh. After Stalin died in 1953, the population of the camps was reduced significantly, and conditions for the inmates improved somewhat.

**16** Sokol: One of the best-known Czech sports organizations. It was founded in 1862 as the first physical educational organization in the Austro-Hungarian Monarchy. Besides regular training of all age groups, units organized sports competitions, colorful gymnastics rallies, cultural events including drama, literature and music, excursions and youth camps. Although its main goal had always been the promotion of national health and sports, Sokol also played a key role in the national resistance to the Austro-Hungarian Empire, the Nazi occupation and the communist regime. Sokol flourished between the two World Wars; its membership grew to over a million. Important statesmen, including the first two presidents of interwar Czechoslovakia, Tomas Masaryk and Edvard Benes, were members of Sokol. Sokol was banned three times: during World War I, during the Nazi occupation and finally by the communists after 1948, but branches of the organization continued to exist abroad. Sokol was restored in 1990.

## **17 Terezin Initiative Foundation (Nadace Terezinska iniciativa)**

Founded in 1993 by the International Association of Former Prisoners of the Terezin/Theresienstadt Ghetto, it is a special institute devoted to the scientific research on the history of Terezin and of the 'Final Solution of the Jewish Question' in the Czech lands. At the end of 1998 it was renamed to Terezin Initiative Institute (Institut Terezinske iniciativy).

## **18 Subcarpathian Ruthenia**

is found in the region where the Carpathian Mountains meet the Central Dnieper Lowlands. Its larger towns are Beregovo, Mukacevo and Hust. Up until the First World War the region belonged to the Austro-Hungarian Monarchy, but in the year 1919, according to the St. Germain peace treaty, was made a part of Czechoslovakia. Exact statistics regarding ethnic and linguistic composition of the population aren't available. Between the two World Wars Ruthenia's inhabitants included Hungarians, Ruthenians, Russians, Ukrainians, Czechs and Slovaks, plus numerous Jewish and Gypsy communities. The first Viennese Arbitration (1938) gave Hungary that part of Ruthenia inhabited by Hungarians. The remainder of the region gained autonomy within Czechoslovakia, and was occupied by Hungarian troops. In 1944 the Soviet Army and local resistance units took power in Ruthenia. According to an agreement dated June 29, 1945, Czechoslovakia ceded the region to the Soviet Union. Up until 1991 it was a part of the Ukrainian Soviet Socialist Republic. After Ukraine declared its independence, it became one of the country's administrative regions.

**19** Nemcova Bozena (1820 –1862): whose maiden name was Barbora Panklova, was born in Vienna into the family of Johann Pankl, a nobleman's coachman. Was significantly influenced during the years 1825-29 by her upbringing at the hands of her grandmother Magdalena Novotna. In 1837 she was married to financial official Josef Nemec. She contributed to a number of magazines. She was inspired by the stories of common folk to write seven collections of folk tales and legends and ten collections of Slovak fairy tales and legends, which are generally a gripping fictional adaptation of fairy-tale themes. Through her works Nemcova has to her credit the bringing together of the Czech and Slovak nations and their cultures. She is the author of travelogues and ethnographic sketches, realistic stories of the countryside (Crazy Bara, Mountain Village, Karla, The Teacher, At The Chateau And The Village Below) and the supreme novel Granny. Thanks to her rich folkloristic work and particularly her work Granny, Bozena Nemcova has taken her place among Czech national icons.

## **20 Statni Tajna Bezpecnost**

Czech intelligence and security service founded in 1948.

## **21 Samizdat literature in Czechoslovakia**

The secret publication and distribution of government-banned literature in the former Soviet block. Typically, it was typewritten on thin paper (to facilitate the production of as many carbon copies as possible) and circulated by hand, initially to a group of trusted friends, who then made further typewritten copies and distributed them clandestinely. Material circulated in this way included fiction, poetry, memoirs, historical works, political treatises, petitions, religious tracts, and journals. The penalty for those accused of being involved in samizdat activities varied according to the political climate, from harassment to detention or severe terms of imprisonment. In Czechoslovakia, there was a boom in Samizdat literature after 1948 and, in particular, after 1968, with the establishment of a number of Samizdat editions supervised by writers, literary critics and publicists: Petlice (editor L. Vaculik), Expedice (editor J. Lopatka), as well as, among others, Ceska expedice (Czech Expedition), Popelnice (Garbage Can) and Prazska imaginace (Prague Imagination).

## **22 Prague Spring**

A period of democratic reforms in Czechoslovakia, from January to August 1968. Reformatory politicians were secretly elected to leading functions of the Communist Party of Czechoslovakia (KSC). Josef Smrkovsky became president of the National Assembly, and Oldrich Cernik became the Prime Minister. Connected with the reformist efforts was also an important figure on the Czechoslovak political scene, Alexander Dubcek, General Secretary of the KSC Central Committee (UV KSC). In April 1968 the UV KSC adopted the party's Action Program, which was meant to show the new path to socialism. It promised fundamental economic and political reforms. On 21st March 1968, at a meeting of representatives of the USSR, Hungary, Poland, Bulgaria, East Germany and Czechoslovakia in Dresden, Germany, the Czechoslovaks were notified that the course of events in their country was not to the liking of the remaining conference participants, and that they should implement appropriate measures. In July 1968 a meeting in Warsaw took place, where the reformist efforts in Czechoslovakia were designated as "counter-revolutionary." The invasion of the USSR and Warsaw Pact armed forces on the night of 20th August 1968, and the signing of the so-called Moscow Protocol ended the process of democratization, and the Normalization period began.

## **23 Events of 1989 in Poland**

In 1989 the communist regime in Poland finally collapsed and the process of forming a multiparty, pluralistic, democratic political system and introducing a capitalist economy began. Communist policy and the deepening economic crisis since the early 1980s had caused increasing social discontent and weariness and the radicalization of moods among Solidarity activists (Solidarity: a trade union that developed into a political party and played a key role in overthrowing communism). On 13th December 1981 the PZPR had introduced martial law (lifted on 22nd June 1983). Growing economic difficulties, social moods and the strength of the opposition persuaded the national authorities to begin gradually liberalizing the political system. Changes in the USSR also influenced the policy of the PZPR. A series of strikes in April-May and August 1988, and demonstrations in many towns and cities forced the authorities to seek a compromise with the opposition. After a few months of meetings and consultations the Round Table negotiations took place (6th Feb.-5th April 1989) with the participation of Solidarity activists (Lech Walesa) and the democratic opposition (Bronislaw Geremek, Jacek Kuron, Tadeusz Mazowiecki). The resolutions it passed signaled the end of the PZPR's monopoly on power and cleared the way for the overthrow of the system. In parliamentary elections (4th June 1989) the PZPR and its subordinate political groups suffered defeat. In fall 1989 a program of fundamental economic, social and ownership transformations was drawn up and in January 1990 the PZPR dissolved.

## **24 Velvet Revolution**

Also known as November Events, this term is used for the period between 17th November and 29th December 1989, which resulted in the downfall of the Czechoslovak communist regime. A non-violent political revolution in Czechoslovakia that meant the transition from Communist dictatorship to democracy. The Velvet Revolution began with a police attack against Prague students on 17th November 1989. That same month the citizen's democratic movement Civic Forum (OF) in Czech and Public Against Violence (VPN) in Slovakia were formed. On 10th December a government of National Reconciliation was established, which started to realize democratic reforms. On 29th

December Vaclav Havel was elected president. In June 1990 the first democratic elections since 1948 took place.

## **25 Havel, Vaclav (1936- )**

Czech dramatist, poet and politician. Havel was an active figure in the liberalization movement leading to the Prague Spring, and after the Soviet-led intervention in 1968 he became a spokesman of the civil right movement called Charter 77. He was arrested for political reasons in 1977 and 1979. He became President of the Czech and Slovak Republic in 1989 and was President of the Czech Republic after the secession of Slovakia until January 2003.

**26** Milan Kňažko (1945- ): slovenský herec, politik a riaditeľ televízie JOJ. V októbri 1989 ako jediný v ČSSR vrátil titul zaslúžilý umelec pre nesúhlas s politikou vtedajšieho režimu. V novembri 1989 vstúpil do politického diania. Bol poradcom prezidenta Václava Havla a zároveň poslancom Snemovne ľudu Federálneho zhromaždenia ČSFR. Od júna 1990 do 28. augusta 1990 bol ministrom medzinárodných vzťahov SR a v rokoch 1992 - 1993 podpredsedom vlády SR a ministrom zahraničných vecí SR. Od marca 1993 do októbra 1998 bol poslancom NR SR a od roku 1998 zastával štyri roky post ministra kultúry SR.

[http://sk.wikipedia.org/wiki/Milan\\_K%C5%88a%C5%BEko](http://sk.wikipedia.org/wiki/Milan_K%C5%88a%C5%BEko)